

Svenska kyrkan online

ATT STÄLLA OM, STÄLLA IN ELLER FORTSÄTTA
SOM VANLIGT UNDER CORONAPANDEMIN

SARA FRANSSON, STEFAN GELFGREN OCH PERNILLA JONSSON

Svenska kyrkan

POSTADRESS: 751 70 Uppsala

BESÖKSADRESS: Sysslomansgatan 4

TELEFON: 018-16 95 00

FAX: 018-16 96 40

WEBB: svenskakyrkan.se

FLER EXEMPLAR KAN BESTÄLLAS FRÅN SVENSKA KYRKANS WEBBSHOP:

webbshop.svenskakyrkan.se

ARTIKELNR: SK20359

ISBN: 978-91-86781-42-2

OMSLAGSFOTO: Magnus Aronson/Ikon

FORM: New Normal

TRYCK: Åtta45, Stockholm 2021

Svenska kyrkan online:

ATT STÄLLA OM, STÄLLA IN ELLER FORTSÄTTA
SOM VANLIGT UNDER CORONAPANDEMIN

SARA FRANSSON, STEFAN GELFGREN OCH PERNILLA JONSSON

INNEHÅLL

FÖRORD.....	6
KAPITEL 1	
KYRKA ONLINE	9
Inledning.....	9
Syfte och frågeställningar	10
Vad är digitalisering?.....	11
Material och metod	13
Koppling mellan nya medier, kyrkor, religiös tro och praktik	15
Religiösa budskap via nya medier i ett historiskt perspektiv	15
Synen på digitalisering – rädsla eller förhoppning, virtuellt eller fysiskt	17
Olika sätt att vara kyrka online	18
Gemenskaper och auktoriteter i förändring	21
Förståelse av kyrkans användning av digitala medier.....	24
Disposition.....	26
KAPITEL 2	
SVENSKA KYRKAN UNDER FÖRSTA CORONAVÅGEN	29
Inställd och uppskjuten verksamhet	30
Omställd verksamhet	31
Fortsatt lokal verksamhet utomhus	32
Omfattning av det digitala gudstjänstarbetet	33
Omställning av nattvardsfirandet under pandemin	35
Digital omställning av undervisningsarbetet	36
Ideella insatser i Svenska kyrkan under pandemin.....	38
Stöd till riskgrupper.....	38
Begränsningar och möjligheter i det ideella arbetet under pandemin	39
KAPITEL 3	
FÖRSAMLINGARNAS DIGITALA OMSTÄLLNINGARBETE	43
Församlingar som ställer om till digitalt arbete.....	44
Församlingarnas geografiska lokalisering den viktigaste faktorn för digital omställning	45
Yrkeserfarenhet av sociala medier den näst viktigaste faktorn för digital omställning.....	46
Att arbeta och få stöd av varandra gynnar det digitala omställningsarbetet	49
Kyrkoherdarnas arbetsbelastning under pandemin	50
Att ställa om till digital undervisning och lärande.....	50

KAPITEL 4	
SVENSKA KYRKAN SOM DIGITAL MÖTESPLATS	55
Begränsad digital interaktion och interaktivitet under våren.....	55
Socialt präglade mötesplatser ställs inte om – de ställs in	60
Självvård under pandemin och tillfredsställelsen i prästrollen.....	61
Att ställa in eller ställa om självvård	62
Rollen som självvårdare relaterad till prästidentiteten	64
KAPITEL 5	
DIGITALISERINGENS TVEEGGADE SVÄRD	69
Den digitala gudstjänsten utmanar och förändrar formerna för tillbedjan	70
Digital vs lokal gudstjänst – inte ett motsatsförhållande	71
Digitala medier som ett verktyg för att nå nya målgrupper	73
Digitaliseringens framtid	75
KAPITEL 6	
AVSLUTANDE DISKUSSION	79
REFERENSER	84
DIGITALA KÄLLOR	87
BILAGA 1	
MATERIAL OCH METOD	88
Två enkätstudier	88
Svarsfrekvens och bortfall i CONTOC-enkäten.....	89
Svarsfrekvens och bortfall i Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar.....	91
Metod för analys av data.....	92
BILAGA 2	
ENKÄTFRÅGOR CONTOC	94
BILAGA 3	
ENKÄTFRÅGOR SVENSKA KYRKANS ÅRLIGA ENKÄT 2020	98

Förord

Året 2020 var likt inget annat år för världen och för Svenska kyrkan. Ett tidigare okänt virus har ställt oss inför helt nya utmaningar. För många har det inneburit sjukdom eller förlust av nära och kära. I andra fall har risken för smitta tvingat oss till isolering i hemmet, i sjuksalen eller på det särskilda boendet. De djupgående konsekvenserna av pandemin har också lett till ökad arbetslöshet, ensamhet och psykisk ohälsa. Den gemenskap och tröst som samvaro med andra människor skänker i församlingsarbetet har behövt begränsas. Gudstjänstfirande och körsång blev plötsligt förknippat med smittorisk och omfattades av regeringens och Folkhälsomyndighetens restriktioner.

Denna rapport handlar om hur Svenska kyrkans församlingar har mött pandemins utmaningar: från ökade diakonala behov till att kunna upprätthålla gudstjänstgemenskapen i en tid då behovet av hopp är stort och de stora livsfrågorna ständigt närvarande. Studien behandlar församlingsarbetet under coronapandemins första våg, med fokus på användning av digitala medier. Slutsatserna visar på en i många fall snabb omställning och stor kreativitet, men också på svårigheter att upprätthålla verksamheter. Många församlingar hittade snabbt sätt att säkra leveranser av mat och mediciner till riskgrupper. Möjligheter skapades för digital närvaro vid gudstjänster, andakter och bön. Men denna studie visar också att församlingarnas tröskel varit högre för att ställa om till digitala lösningar inom exempelvis undervisning och lärande. Före pandemin hade få

församlingar testat nya digitala format men under våren 2020 skedde ett genombrott i användningen. Sju gånger fler församlingar hade någon gång sänt en digital gudstjänst eller andakt i juni 2020. Erfarenheterna visar att dessa satsningar öppnat dörren för både dem som vanligtvis firar gudstjänst i församlingen och helt nya grupper. Samtidigt har interaktionen varit begränsad i utformningen av de digitala format av gudstjänstfirande som majoriteten av församlingarna har valt att använda. Utmaningen inför framtiden är att hitta sätt att bygga relationer både digitalt och på ett sätt som når dem som står utan den nya tekniken, då det digitala arbetet såväl inkluderar som exkluderar människor i församlingslivet.

Jag är glad att kunna presentera denna rapport i en tid då många står mitt i förändring och osäkerhet. Genom att kritiskt belysa vad vi gör idag kan vi medvetandegöras om vägval som avgör vilken kyrka vi är imorgon. Denna rapport ger en bas för vidare studier och teologisk reflektion.

Jag vill särskilt tacka CONTOC-projektet, stiftskanslierna och alla de kyrkoherdar som tagit sig tid att besvara de enkäter som ligger till grund för denna rapport. Jag vill också rikta ett tack till Frida Mannerfelt för värdefull input i rapportarbetet.

Helén Ottosson Lovén
Generalsekreterare, Svenska kyrkan

Kyrka online

INLEDNING

Under våren och sommaren 2020 spreds coronaviruset över världen och ingen visste hur situationen skulle utvecklas. Hotet från den tilltagande smittan gjorde att diverse restriktioner successivt infördes runt om i världen. Över en relativt kort tidsperiod rekommenderades handtvätt och social distansering. Storleken på folksamlingar begränsades för att minska smittspridning och för att inte överbelasta sjukvården. I Sverige förbjöds publika möten med fler än 50 personer den 29 mars 2020. Personer i riskgrupper för smitta och personer äldre än 70 år rekommenderades att begränsa sina sociala kontakter och undvika platser där många personer samlas.¹ Gymnasieskolans elever och universitetens studenter fick stanna hemma, reserestriktioner infördes inom och mellan länder, de som kunde arbeta hemifrån rekommenderades att göra det. Olika former av evenemang ställdes in och diverse företag, artister och andra med försörjning inom drabbade branscher fick hastigt hitta nya former för att överhuvudtaget fortsätta sina verksamheter, eller helt stå utan inkomst. I en internationell jämförelse kan dock konstateras att Sveriges hantering av smittan skilde sig åt från många andra länder. I stora delar av vår omvärld skedde omfattande nedstängningar som kraftigt inskränkte människors möjligheter att mötas och röra sig i det geografiska rummet. Sverige valde istället en linje som i högre grad byggde på frivillighet och individens ansvar. Även här genomfördes omfattande restriktioner för att förhindra smittspridning, dock med skillnaden att det fortfarande var möjligt att samlas i mindre grupper. Samtidigt kan en konstatera att möjligheten att efterleva restriktionerna såg väldigt olika ut beroende på arbets- och livssituation; skillnaderna följer till stora delar socio-ekonomiska mönster.

Coronahanteringen påverkade givetvis även verksamheterna i kyrkor och samfund. Helt plötsligt kunde grupper om fler än 50 personer inte samlas i kyrkor och bönhus, och i många fall sattes den övre gränsen betydligt lägre. Det innebar att vissa

samlingar inte blev av överhuvudtaget. Tillfällen som markerar livets brytpunkter, såsom dop, vigsel och begravning, fick ställas in eller genomföras i ett ytterst begränsat format. Folkhälsomyndighetens rekommendation innebar att många av de äldre som vanligtvis både deltar i verksamhet och utgör en stor del av det ideella arbetet i församlingarna, skulle avstå från sina aktiviteter. För att möta dessa restriktioner ställde många församlingar om sin verksamhet och hittade nya kreativa lösningar för att minska risken för smittspridning, men i andra fall ställdes verksamheter in.

Denna studie berör omställningar i Svenska kyrkans församlingar under coronapandemins första våg 2020.

I detta skede kom digital teknik i olika former att spela en stor roll för att kunna få verksamheter att flyta på – även inom kyrkor och samfund. Tidigare tämligen marginella fenomen som Zoom-möten, livestreamade tillställningar, eller för den delen olika event via Youtube, Instagram eller Facebook, kom relativt snabbt att bli en del av vardagen för stora delar av den svenska befolkningen. Den digitala tekniken och sociala medier har visat sig kunna hjälpa till att lösa en del av de problem som coronapandemin ställt oss inför, men de vägval som görs i och med en omfattande digitalisering leder till konsekvenser. Omställningen innebär å ena sidan en ökad tillgänglighet och möjlighet till gemenskap för dem som av olika orsaker har svårt att delta i det lokala församlingslivet, oavsett om det beror på pandemin eller andra orsaker. Å andra sidan tenderar omställningen till att förstärka ett digitalt utanförskap och vidga etablerade socio-ekonomiska klyftor, och därtill även påverka gruppen äldre negativt i högre utsträckning. Denna studie berör omställningar i Svenska kyrkans församlingar under coronapandemins första våg 2020. Det är en förändring som kan komma att påverka såväl organisation som budskap, kyrkobesökare och församlingslivet i stort.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet är att studera hur församlingsarbetet i Svenska kyrkan förändrats under perioden mars till oktober 2020, med fokus

1. Den 1 februari 2020 klassade regeringen covid-19, som orsakas av det nya coronaviruset sars-cov-2, som en samhällsfarlig sjukdom och öppnade upp för extraordinära smittskyddsåtgärder, se <https://www.krisinformation.se/nyheter/2020/mars/ytterligare-begransning-sammankomster>.

på användningen av digitala medier i församlingslivet. Frågor som ställs är:

- » Vad har ställts om och ställts in i spåren av coronapandemin?
- » Vad påverkar det digitala omställningsarbetet?
- » Vilka hinder respektive möjligheter finns för ett inkluderande församlingsliv?

VAD ÄR DIGITALISERING?

Det är lätt att använda sig av ett ord som digitalisering som om vi alla vet vad det innebär, men digitalisering kan betyda väldigt många olika saker. På engelska brukar en skilja på "digitization" och "digitalization", vilket på svenska ibland översätts med "digitisering" (alt. "digifiering") respektive "digitalisering". Det förra begreppet, det vill säga digitisering, brukar användas när något analogt görs om till digitalt format, exempelvis genom att överföra en vinylskivas ingraverade spår till digital lagring via ett or och nollar i mp3-format, eller en papperstidning till PDF-format. Om en istället pratar om begreppet digitalisering utifrån samma exempel, innebär det att tidningar eller musik numera är tillgängliga online, samtidigt som de görs sökbara. Detta möjliggör för algoritmer att föreslå vad vi kan vara intresserade av. Med hjälp av artificiell intelligens kan till och med artiklar eller musikstycken skrivas anpassade till våra intressen. Det är således något som i grunden ändrar vad vi uppfattar vara publicistisk verksamhet eller musikbransch, och hur vi tillägnar oss nyheter eller musik. Sedan millennieskiftet har informations- och kommunikationsteknologin (IKT) revolutionerats av så kallade smarta telefoner, en kombination av mobiltelefon och internetuppkopplad handdator. Tekniken har öppnat för nya sätt att kommunicera och interagera med omvärlden. Sociala medier är ett samlingsbegrepp för olika nätbaserade miljöer för social interaktion och informationsspridning i realtid (t.ex. Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Snapchat och TikTok).

Omvandlingen påverkar även pedagogisk verksamhet inom exempelvis skola, museer och församlingar. Här kan den så kallade SAMR-modellen fungera som utgångspunkt för att förstå skillnad mellan digitisering och gradskillnader i digitalisering.² S står för *Substitution*, där digital teknik bara ersätter analog genom att skriva på dator istället för med papper och penna. A står för *Augmented* (förstärkt), där digital teknik kan användas för att underlätta genom att exempelvis räkna snabbare med en kalkylator. I båda fallen ändras egentligen inte uppgifterna som skall eller kan utföras. Detta sker däremot i de nästa två ste-

2. Puentedura 2010.

gen. M står för *Modification* (förändring), till exempel att det blir möjligt att skriva kollaborativt på samma dokument via Google class room. R står för *Redefinition* (omdefiniering), vilket innebär att uppgiften blir helt ny – istället för skriftliga uppgifter så kan en arbeta kollaborativt med att göra film.

Heidi Campbells studier visar hur kyrkor och samfund på motsvarande sätt kan välja olika vägar i relation till digital teknik.³ Hon pratar om överföring (transfer strategy) som innebär att kyrkor helt enkelt överför analog verksamhet till ett digitalt format – det vill säga sätter upp en kamera och sänder sina samlingar på någon nätbaserad plattform. Det andra alternativet är att kyrkor översätter (translate) sin verksamhet till ett digitalt format. Det kan vara att anpassa verksamheten till det digitala genom att i kyrkolokalen agera talkshow-värd i relation till vad som sker online, eller öppnar upp för interaktion genom det digitala mediet. Till sist ser hon exempel på församlingar som förändrar (transform). De har helt övergett det analoga traditionella formatet i kyrkorummet och anpassat innehållet till det digitala genom att exempelvis bjuda in till ett virtuellt vardagsrum där det ömsesidiga samtalet står i centrum.

Att prata om digitalisering, digitala medier och sociala medier innebär alltså olika saker. Det är också något som kyrkor behövt förhålla sig till under de senaste decennierna. Vilken väg som församlingarna väljer i sitt digitala arbete beror på erfarenhet, kompetens, innovationshöjd och hur de värderar konsekvenserna av förändringen. I den här studien finns det tyvärr inte möjlighet att mer specifikt undersöka vilka typer av sociala medier eller digitala plattformar som församlingarna har använt sig av under pandemin och om den digitala verksamheten genomförts live eller varit förinspelad. Det förs dock resonemang kring olika typer av digitalisering och digitala lösningar i relation till rapportens resultat kring vilka konsekvenser olika vägval kan tänkas få. Genomgående används i denna rapport begreppet lokal i motsats till digital i framställningen för att beskriva fysisk kroppslig närvaro vid aktiviteter i kyrkorummet, andra byggnader eller utomhus. Både lokal och digital närvaro bygger på fysisk kroppslig närvaro.⁴ Skillnaden är att den förmedlas och erfars på olika sätt beroende på om deltagaren sitter i en kyrkbänk omgiven av andra, i ett rum med visst ljus och akustik, eller upplever den med sina sinnen framför en skärm i det egna hemmet.

3. Campbell 2020a; Fischer Nielsen 2012.

4. Se översikt i Berger 2018.

MATERIAL OCH METOD

Resultaten av denna rapport är baserade på två olika enkätstudier. Den ena enkätstudien ingår i det internationella och ekumeniska forskningsprojektet Churches Online in Times of Corona (CONTOC).⁵ Den andra är Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar, den s.k. interna kyrkbussen. De båda enkäterna innehåller olika frågor och har inte nödvändigtvis besvarats av samma kyrkoherdar. En mer ingående beskrivning av materialinsamling, metod och enkätfrågor redovisas i bilaga 1–3.

CONTOC-studien ställde frågor om församlingars digitala omställning i relation till kyrklig praktik.

CONTOC-studien ställde frågor om församlingars digitala omställning i relation till kyrklig praktik under coronapandemins initiala skede, från mars till och med juni 2020. Enkäten bestod av ett fyrtiotal frågor indelade i fyra större frågeområden: arbetssituation, digitalisering, roller och självbild, samt digitaliseringens utsikter, konsekvenser och handlingsbehov framåt (se bilaga 2). Enkäten översattes från engelska till svenska av den svenska forskargruppen. Den sändes ut via Svenska kyrkans stiftskanslier sista veckan i juni 2020. Samtidigt distribuerades den till kyrkor i 16 andra länder.⁶ Enkätfrågorna inom CONTOC-projektet kompletteras i denna rapport med frågor ställda i Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar. Enkäten genomfördes av kyrkokansliet under perioden 15 september till 20 oktober 2020. Dessa enkätfrågor behandlade både bredare frågeområden om församlingars omställningar i spåren av pandemin, och mer specifika om kyrkliga handlingar (se bilaga 3).

Båda enkäterna är riktade till kyrkoherdar i Svenska kyrkans församlingar. Urvalet grundar sig på att kyrkoherdar i sin roll som ansvarig arbetsledare har en helhetsbild av vad som har gjorts i fråga om omställningar i församlingarnas verksamhet i spåren av coronapandemin. Därtill finns det utifrån tidigare forskning anledning att rikta frågor till kyrkoherdar om deras

5. www.contoc.org

6. Australien, Brasilien, Danmark, Finland, Ghana, Hong Kong, Namibia, Nederländerna, Schweiz, Singapore, Sydkorea, Sydafrika, Sverige, Storbritannien, Ungern, USA och Österrike. Jämförbarheten mellan länder försvåras dock av att i vissa länder var svarsfrekvensen låg eller att alternativa metoder valts för urval av svaranden.

inställning till digitala medier, med anledning av att ledningens attityd kan ha betydelse för om det sker en digital omställning, vilket är ett av den här studiens delsyften. Kyrkoherdarnas centrala roll, tydliga mandat och ansvar för att fatta beslut för respektive församlings omställning, fastställs i kyrkoordningen och betonas också av flera biskopar i deras uttalande i samband med de nya restriktionerna under hösten 2020 om att ytterligare begränsa antalet närvarande personer i kyrkans verksamhet till åtta personer.⁷

CONTOC-enkäten besvarades av 252 kyrkoherdar (41 procent). Bortfallsanalysen påvisar ingen systematisk skevhet i materialet utifrån de svarandes ålder eller kön, men det finns en viss överrepresentation av kyrkoherdar i landsbygdsförsamlingar bland de svarande. För att kompensera för den geografiska överrepresentationen av landsbygdsförsamlingar i materialet, har samtliga siffror och samband som redovisas i rapportens texter, figurer och tabeller kontrollerats med viktade värden. Som underlag för viktningen har Sveriges Kommuner och Regioners kommuntypsindelning i september 2020 använts.

Svenska kyrkans årliga enkät besvarades av 290 kyrkoherdar (47 procent). Här återfinns inte någon systematisk skevhet i hur församlingar i olika kommuntyper är representerade i svaren. Svarsfrekvensen skiljer dock mycket mellan olika stift. Det innebär att genomförda omställningar i stift med låg svarsfrekvens blir underrepresenterade i materialet. För mer ingående beskrivning se bilaga 1.

De presenterade resultaten från enkätstudierna innefattar både beskrivande och förklarande statistik. Den beskrivande statistiken ger möjlighet att studera omfattningen av församlingarnas verksamhet utifrån skillnader mellan stads- och landsbygdsförsamlingar. För de resultat som hämtas från CONTOC-studien, redovisas också eventuella skillnader utifrån andra bakgrundsfaktorer såsom kyrkoherdarnas kön, ålder, digitala erfarenhet och inställning till digitala medier. I den förklarande statistiken används i huvudsak logistisk regressionsanalys som gör det möjligt att bedöma vilka faktorer som haft störst inverkan på församlingarnas digitala omställningsarbete.

Resultat som visar skillnader mellan olika församlingar och kyrkoherdar diskuteras enbart i rapportens löptext om skillnaderna är statistisk signifikanta på 95-procentsnivån. Samtliga

7. Kyrkoordningen 5 kap. 2 §; Svenska kyrkan 2020. "Brev från biskop Andreas Holmberg till kyrkoherdarna"; Svenska kyrkan 2020. "Biskoparnas gemensamma uttalande: Vi gör vad vi kan!"

skillnader är också kontrollerade med chi²-test. Kodningen av kyrkoherdarnas enkätsvar har gjorts på motsvarande sätt genom hela rapporten. Svaren har delats upp i de kyrkoherdar som instämmer och de kyrkoherdar som inte instämmer i enkätfrågornas påståenden. Kyrkoherdar som instämmer helt eller delvis i ett påstående har kategoriserats som att de instämmer. Det neutrala mittenalternativet har vi tolkat som att respondenterna inte har instämt i påståendet.

KOPPLING MELLAN NYA MEDIER, KYRKOR, RELIGIÖS TRO OCH PRAKTIK

Nedan presenteras tidigare forskning om hur nya medier och religiös tro, liturgi och kyrklig kommunikation är intimt sammanlänkade. Först ges historiska exempel för att sedan fokusera på de senaste decenniernas syn på och förståelse av kyrkans användning av digitala medier.

Det finns genom historien ett nära samband
mellan utvecklingen av kommunikationsteknik
och förändringar i religiös tro och praktik.

RELIGIÖSA BUDSKAP VIA NYA MEDIER I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV

Det finns genom historien ett nära samband mellan utvecklingen av kommunikationsteknik och förändringar i religiös tro och praktik.⁸ Viss forskning menar att det inte ens är meningsfullt att tala om religion och kommunikationsteknik som separerat från varandra. Istället föreslår exempelvis Jeremy Stolow att media och religion måste ses som nära sammanflätade då ett religiöst budskap alltid förmedlas via någon form av media.⁹ Ett exempel som ofta nämns i sammanhanget är sambandet mellan 1500-talets reformation och boktryckarkonsten. Exempelvis hävdar Mark U. Edwards och Elizabeth Eisenstein att boktryckarkonsten var en bidragande faktor i genomslaget för reformationens idéer och de konsekvenser de fick på både ett kyrklig och samhälleligt plan.¹⁰ Martin Luther och andra representanter för reformationen var själva flitiga skribenter och aktiva i att använda sig av den nya tryckkonsten för att sprida sina idéer. Bibeln översattes till folkspråket och diverse skrifter rörande religiösa frågor och kyrkans ställning spreds allt

8. Se t.ex. Horsfield 2015.

9. Stolow 2005.

10. Edwards 1994; Eisenstein 1979.

billigare och snabbare, vilket bidrog till reformationsförloppet, då det snart blev omöjligt för den katolska kyrkan att stoppa spridningen av det kyrkokritiska budskapet.¹¹

Under 1700- och 1800-talen utvecklades möjlighet till text- och bildkommunikation via nya trycktekniker som litografi och xylografi. Tillsammans med landvinningar inom pappers-tillverkning och moderna tryckpressar medförde detta en massproduktion av traktater, det vill säga religiöst uppbyggda småskrifter, och böcker.¹² De tekniska landvinningarna gav bland annat förutsättningar för väckelserörelserna att nå ut och sprida sina idéer. Detta var en av grundvalarna för verksamheten i de traktat- och missionssällskap i Sverige som såg dagens ljus under 1800-talets första hälft. I tider då samlingar utanför Svenska kyrkans hägn var förbjudna genom det så kallade konventikelplakatet (1726–1858) blev skrifterna ett sätt att kommunicera väckelsens budskap.¹³

Den tekniska utvecklingen inom kommunikationsområdet, som utvecklas parallellt med elektrifieringen av samhället, och dess konsekvenser på det religiösa livet är komplexa och svåra att kortfattat sammanfatta. Telegraf, telefon, radio och rörlig bild genom film och TV är exempel på innovationer som samtidigt både utvidgade världen och krympte den. De öppnade möjligheter för att kommunicera utan att vara närvarande i samma rum. Audio-visuell kontakt kunde hållas med missionsarbetet i när och fjärran. Plötsligt kunde en bredare massa (tänk massmedia och masspublik) nås, vilket hade betydelse för bland annat kyrkans och samfundets utåtriktade arbete och självbild. I en förlängning möjliggjorde detta (vilket i och för sig främst är ett amerikanskt fenomen) såväl *televangelism* som megakyrkor där media används för att samla och entusiasmera stora skaror människor.¹⁴

Med intaget i olika kyrkliga sammanhang av de audio-visuella medierna, av vilka digitala medier är en vidareutveckling¹⁵, sker samtidigt ett skifte från en textorienterad tradition till mer inslag av muntlig tradition.¹⁶ Användning av bild, ljud och det muntliga framförandet kan även ses i ljuset av samhällsförändringar och trender inom marknadsföring och medier. Samhällets globalisering, sekularisering (eller snarare att den institutionella religionen verkar förlora sin roll) och libera-

11. Ibid.

12. Horsfield 2015, s. 222–232; Johannesson 1978.

13. Gelfgren 2003; Ribbner 1957.

14. Horsfield 2015, s. 240ff.

15. Sauerberg 2009, s. 69ff; Bolter, J.D. & Grusin, R. 1999.

16. Mannerfelt kommande, s. 199ff.

lisering mot ett allt mer pluralistiskt samhälle, har gjort att förutsättningarna för både individuell, kollektiv, och institutionell tro och praktik förändrats i grunden.

SYNEN PÅ DIGITALISERING – RÄDSLOR ELLER FÖRHOPPNING, VIRTUELLT ELLER FYSISKT

Ny teknik tenderar att framställas i antingen utopiska eller dystopiska termer.¹⁷ Det finns de som ser tekniken som värdefri och neutral. Andra menar att ny teknik kommer med implicita värden och konsekvenser. Utifrån dessa antaganden kan tekniken mötas av skepsis och direkt rädsla, eller hälsas välkommen som välgörare och med bud om förestående förbättringar. Allt sedan internets tidiga historia har det funnits ett ambivalent förhållande till den digitala tekniken.¹⁸ Kommer den att rädda oss, eller kommer den att förgöra oss? Rädslor respektive förhoppningar är också kopplade till synen på hur digitala medier förhåller sig till den så kallade verkligheten. Utgör internet en parallell virtuell (sken)verklighet, eller är det en faktisk verklighet som folk lever i och upplever saker i på riktigt – och hur förhåller sig det digitala i så fall till den fysiska verkligheten? Eller är det så att det virtuella och det fysiska överlappar varandra?

Ny teknik tenderar att framställas i antingen utopiska eller dystopiska termer.

Inom populärkulturen återfinns vi åtskilliga böcker och filmer på temat framtidsdystopier där tekniken tagit över världen eller hamnat i händerna på en auktoritär makt, exempelvis filmserier som *Terminator* eller *Matrix*, eller den numera klassiska *1984*. Där finns framställningar som visar hur människor lever parallella liv i den virtuella världen och hur digitala medier används för att övervaka eller styra våra liv.¹⁹

Bilden är således splittrad. Å ena sidan kan den nya tekniken bidra till att den enskilda individen kan få tillgång till information, bli delaktig och göra sin röst hörd. Ett öppet internet ger möjligheter till att med små medel mobilisera motstånd mot odemokratiska eller korrupta makthavare lokalt såväl som globalt – exempelvis i samband med den så kallade arabiska våren. Å andra sidan är riskerna med digitaliseringen många – nätbedrägerier, desinformationskampanjer, omfattande data-

17. Hojsgaard and Warburg 2005; Zaleski 1997; Wilson 2000; Brooke 1997; Jantz 1998.

18. Gelfgren 2017; Hogan & Wellman 2012.

19. Hogan & Wellman 2012.

intrång, och växande kontroll över medborgarna från såväl marknaden som från den egna staten och främmande makter.²⁰ Det är således tydligt att idéer om teknikens fördelar och nackdelar, dess medföljande konsekvenser, har betydelse och påverkar hur kyrkor tar sig an och förhåller sig till digital teknik. Redan 2002 menade den katolska kyrkan att den måste nyttja de positiva möjligheter som digitala medier för med sig. Möjligheterna att sprida Guds ord och till en närmare kontakt med människor måste vägas mot det omoraliska material som görs tillgängligt via nätet, den diversitet av tolkningar av läran som finns där, och den skenverklighet som kan skapas på nätet.²¹ Alexander Chow och Jonas Kurlbergs studie av kyrkors respons på coronapandemin visar att de teologiska implikationerna av användningen av digitala format ser olika ut inom olika samfund och nationella kontexter. De pekar också på att det är ett pågående samtal inom Svenska kyrkan där biskopar dragit olika slutsatser.²² Här finns behov av såväl en teologi som motiverar och underbygger hur församlingar kan vara kyrka online, som av en kritisk reflektion över digitaliseringens konsekvenser.

Vi lever i en hybridverklighet där det virtuella och det fysiska är sammanflätade.

OLIKA SÄTT ATT VARA KYRKA ONLINE

Med dess för- och nackdelar är digitala medier och internet numera integrerade i våra liv och här för att stanna, vilket också kyrkor och samfund måste förhålla sig till. Många tillbringar allt större tid på nätet vilket innebär att digitala medier har blivit allt viktigare i det kyrkliga arbetet för att nå ut till, och vara relevant för, allmänheten.²³ I realiteten går det knappt längre att tala om att tillvaron är uppdelad i å ena sidan en virtuell verklighet och å andra sidan en fysisk, eller som säger ibland – ”in real life” (IRL). Istället kan det ses som att vi lever i en hybridverklighet där det virtuella och det fysiska är sammanflätade.²⁴

20. Morozov 2011.

21. *The Church and Internet*, 2002, Pontifical Council for Social Communications. Nås på http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_20020228_church-internet_en.html

22. Chow & Kurlberg 2020.

23. För forskningsöversikt och introduktion till digital religion, se t.ex. Campbell 2013; Cheong et al 2012.

24. Hoover & Echchaibi 2012; Lindgren 2014.

Digitala medier har använts med religiösa syften allt sedan det blev möjligt att kommunicera via internet – för att hitta gemenskap med andra och för att dela sin tro. I internets begynnelse handlade det främst om mejllistor och chatforum där intresserade kunde diskutera och utbyta erfarenheter med varandra. Dessa grupper kunde vara mer eller mindre uppstyrda, mer eller mindre knutna till officiella religiösa institutioner och rörelser. Sedan 1980- och 1990-talens textbaserade forum har användandet av internetbaserad kommunikation utvecklats betydligt – både för privatpersoner och olika religiösa samfund. Från att kyrkor och samfund under 1990-talet började ha en egen hemsida, är de i och med sociala mediers och de smarta telefonernas inträde betydligt mer aktiva.²⁵

Idag har många kyrkor och samfund sina egna hemsidor som uppdateras med bland annat nyheter, fördjupningar och kalendarium. De är aktiva på sociala medier som Facebook, Youtube, Instagram, SnapChat eller TikTok. Men idag använder många människor och församlingar också andra typer av digitala medier än just de sociala medieplattformarna för att praktisera och samtala om sin kristna tro. Det finns appar för individuell och gemensam bibelläsning och Svenska kyrkan erbjuder möjlighet till bön och ljusständning via sin hemsida. Därtill finns bloggar, plattformar för kvalitetsgranskning av kristna videor, virtuella kyrkor, spel för att sprida det kristna budskapet, platser för att minnas och sörja sina avlidna nära och kära, med mera. Digitala medier är integrerade i människors (religiösa) liv och ska sålunda inte ses som substitut för de traditionella formerna. Istället bidrar de till att skapa nya religiösa praktiker och sätt att uppleva religion på ett mer individuellt och oberoende sätt.²⁶

Samtidigt påverkar användningen av digitala medier vem som nås och inte nås av det kristna budskapet och församlingsgemenskapen i det digitala formatet.

25. Campbell, 2005.

26. Campbell & Evolvi 2019.

Samtidigt påverkar användningen av digitala medier vem som nås och inte nås av det kristna budskapet och församlingsgemenskapen i det digitala formatet. Med ökad utbredning av digitala medier i världen kan en också se hur utvecklingen lämnar grupper utanför, även kallat för en "digital divide".²⁷ Detta får konsekvenser för hur digitala medier kan och bör användas.²⁸ Justin Farrell menar till exempel att den digitala användningen varierar med församlingsmedlemmarnas ålderssammansättning och socioekonomiska bakgrund mellan kyrkor och kyrkosamfund.²⁹ Eftersom evangeliska samfund i USA tenderar att ha en större andel yngre bland sina församlingsmedlemmar, visar Farrell att dessa församlingar också är mer benägna att använda nya digitala grepp, jämfört med exempelvis protestantiska kyrkor där församlingsmedlemmar oftast är äldre. Campbell visar i sin tur på hur en församlings historia, traditioner, tidigare användning av teknik med mera, spelar in i hur den väljer att anamma och implementera digital teknik i församlinglivet.³⁰

En församlings historia, traditioner, tidigare användning av teknik med mera, spelar in i hur en väljer att anamma och implementera digital teknik.

Olika användning av digitala medier kan illustreras utifrån ett par svenska exempel. Den till Pingstkyrkan anknutna Hillsong-rörelsen respektive den laestadianska rörelsen har tämligen olika förhållningssätt till digital teknik, och då framför allt till hur de väljer att använda sig av den.³¹ I båda fallen används internet för att dels tillgängliggöra information om dem, dels för att synliggöra sina aktiviteter så att folk skall kunna hitta till dem och deras lokala samlingar.

Hillsong har en mycket aktiv närvaro på digitala medier, med Youtube-kanal, sociala media-konton kopplade både till rörelsen och till rörelsens representanter, och ett uttalat medievänligt tilltal. Det finns också en artikulerad ambition att ha en aktiv online-närvaro, och nätet är en viktig arena för

27. Van Dijk & Hacker 2003.

28. Robinson et al 2003.

29. Farrell 2011.

30. Campbell 2010.

31. Gelfgren, kommande.

att nå de ungdomar och unga vuxna som rörelsen i första hand vänder sig till. Gudstjänster och andra samlingar streamas på Youtube, och i kommentarsfält uppmuntras och modereras en aktiv diskussion. För Hillsong fungerar det digitala som en utvidgning av det lokala gudstjänstrummet, och nätet är ett medel för att kommunicera det kristna budskapet och för att finna nya intresserade. Det är också en väg för att överhuvudtaget stärka den interna kommunikationen och gemenskapen. Närvaron online kombineras dessutom med lokalt förankrat arbete i medlemmarnas hem, i så kallade connect groups (i andra sammanhang kallat hemgrupper).

När det kommer till den laestadianska rörelsen används även här digitala medier för att nå ut och få folk till deras fysiska samlingar. Närvaron online är ofta i form av tämligen statiska och traditionellt utformade hemsidor. På webben återfinns övergripande information om rörelsen eller den specifika föreningen, ett kalendarium, adresser och kartor till olika församlingar, och ibland även en plattform för att via radio (direktsänt och arkiverat) kunna lyssna till och delta i gudstjänster. De webbaserade radiosändningarna ses främst som ett komplement för dem som inte kan komma till bönehuset. Sociala medier används otroligt sparsamt i den församlingsverksamhet som riktar sig utåt. Det är ett medvetet val att inte att bygga en virtuell gemenskap, då församlingen inte anser det önskvärt utan betonar istället den lokala samvaron. Under coronapandemin har några församlingar emellertid börjat med Youtube-sändningar av samlingar.

Vad en gemenskap är har skiftat genom historien och förändrats i relation till samhällsutveckling och kommunikationsmedel.

GEMENSKAPER OCH AUKTORITETER I FÖRÄNDRING

Ofta återkommande teman är gemenskap och auktoritet när kyrkor försöker tolka effekterna av att religiös tro och praktik delvis flyttats online.³² Vad händer med gemenskapen (eller för den delen församlingen) när delar av verksamheten digitaliseras och begrepp som tid och rum får ett delvis annat innehåll? Vilka effekter får det för organisationen och ledarskapet när flera olika

32. Cheong 2013; Campbell 2013.

aktörer kan konkurrera om samma människor, och när andra kompetenser kommer i fråga när kommunikation sker online?

Vad en gemenskap är har skiftat genom historien och förändrats i relation till samhällsutveckling och kommunikationsmedel – från bygemenskaper som bygger på direkt närhet till dina medmänniskor i det lokala sammanhanget, till nationella gemenskaper som bygger på en delad uppfattning om att tillhöra något så abstrakt som en nation. Genom digitala medier utmanas detta.

För en församling innebär digitaliseringen att förutsättningarna för att skapa och tillhandahålla en gemenskap har förändrats. Konkurrensen har givetvis ökat, samtidigt som formerna stöps om. En kyrklig gemenskap kan dessutom te sig på väldigt olika sätt – jämför bara frikyrkornas mer föreningslika gemenskap (baserad på frivillighet och medlemskap) och Svenska kyrkans gemenskap (traditionellt sett baserad på geografisk plats och en folkkyrkotanke). De digitalt medierade gemenskaperna kan skära tvärs igenom dylika etablerade föreställningar och former för gemenskap.

I den digitala era vi befinner oss i, är internetanvändning en del av vardagen och båda ”verkligheterna” är viktiga delar av det sociala livet, inte minst för ungdomar. Det innebär att gudstjänstfirande online kan ingå som en självklar del i den dagliga rutinen, och skapa en fristående gränslös gemenskap eller vara inbäddad i en lokal rumslig gemenskap. Religiösa praktiker online kan dock kräva förhandling mellan traditionella former, symboler och ritualer, där vår kroppsliga närvaro och kyrkorummet i sig ofta betonas.

Att vara kyrka på nätet innebär att utsätta sig för att tappa kontrollen.

Den nya tekniken tenderar dessutom att rucka på etablerade hierarkier. Traditionellt sett har auktoritet i kyrkliga sammanhang baserats på en kombination av formella meriter och karisma. Vem som helst kan inte inta en ledande och förkunnande position i en församling, exempelvis som präst eller pastor. För detta krävs vanligtvis både kompetens, en plats i en organisation och personliga egenskaper.

Att vara kyrka på nätet innebär att utsätta sig för att tappa kontrollen. För några år sedan dök ärkebiskop Anders Wejryd upp med ett konto på Twitter. Ett fejkkonto hade startats i hans namn av en anonym kommunikatör inom Svenska kyrkan, som sedan gav sig till kända och menade att hans tilltag främst tjänade till att belysa behovet av och potentialen i att kyrkan använder sociala medier.³³

Genom kunskap om teknik eller utifrån vem som hörs, syns och inkluderas kan nya auktoriteter uppstå eller förskjutas.³⁴ I det lokala församlinglivet är gudstjänsten och annan verksamhet något som kyrkoherdar, deltagare i församlingen, anställda och ideella möts i. De bär ansvar för olika delar och interagerar med varandra. Vad och hur detta görs kan påverka synen på deras roll i församlingen, men också påverkas av synen på den egna rollen. Tidigare studier indikerar till exempel stora skillnader i synen på prästrollen mellan män och kvinnor som är prästvigda. Kvinnorna beskriver sig oftare i mer coachande termer och som lyssnare, medvandrare och möjliggörare, medan männen i högre grad lyfter fram andra aspekter och betonar rollen som förkunnare och liturg.³⁵ Detta kan förväntas påverka digitaliseringen eller förändras i digitaliseringens kölvatten genom att nya mönster uppkommer och förstärks.

Att vara kyrka online kan alltså öppna upp för fler röster eller att fler känner sig bemyndigande i centrala roller.

Den nya tekniken möjliggör även att vem som helst kan (potentiellt sett i alla fall) etablera sig som en religiös auktoritet på nätet – genom att till exempel starta en blogg eller en Youtubekanal, att skapa eller delta i forum för samtal eller andra former av gemenskap. Att vara kyrka online kan alltså öppna upp för fler röster eller att fler känner sig bemyndigande i centrala roller. Hur detta ska värderas i termer av fördelar eller nackdelar är en annan fråga.

33. Gelfgren 2015.

34. Campbell & Evolvi 2019.

35. Hagman & Kejonen 2019.

FÖRSTÅELSE AV KYRKORS ANVÄNDNING AV DIGITALA MEDIER
Att vara kyrka online ställer församlingar inför olika val. Hur ska detta ske? Vilka konsekvenser får det? Vad ska den digitala närvaron syfta till? Redan under tidigt 00-tal skilde Christoffer Helland på "religion online" och "online religion", där den första relaterar till att religiös tro och praktik finns representerade på webben med hemsidor och låg grad av interaktion. "Online religion" refererar till hur religiös tro och praktik uttrycks och interagerar i olika former av digitala miljöer.³⁶ Hellands uppdelning var måhända typisk för sin tid, men det är en kvalitativ skillnad som resonerar med tidigare nämnda uppdelningar i web 1.0 gentemot 2.0, digitalisering kontra digitalisering, i Puenteduras SAMR-modell eller i Campbells uppdelning i överföring, översättning och förändring ("transfer", "translate", och "transform").

Dessa begrepp kan ses som ett försök att kartlägga och kategorisera olika grader av digitalisering. Där finns också en normativ värdering av vad det kan innebära att innovativt använda sig av den potential som finns i digitala medier. Här är det viktigt att notera att sociala medier ofta associeras med grader av aktivt deltagande och interaktivitet. Men det är viktigt att komma ihåg att sociala medier är per definition inte interaktiva, utan är tekniska plattformar som kan möjliggöra interaktion och skapande av gemenskaper. För att detta faktiskt ska ske krävs ömsesidig kommunikation och överföring av information mellan minst två parter, med olika grad av deltagande eller interaktivitet.³⁷ Här skiljer exempelvis Yaron Ariel och Ruth Avidar på information, interaktion och "sociability" (ungefär sällskaplighet) – vilka alla kan ske via sociala medier.³⁸ På liknande sätt söker exempelvis Jeffrey Hall kategorisera interaktion i fokuserad respektive ofokuserad interaktion. Att gilla eller "checka in" med en knapptryckning är något annat än att föra en ömsesidig dialog med andra. Med ofokuserad interaktion avses den mer ytliga mellanmänskliga interaktion som sker då ett inlägg "gillas", medan den fokuserade interaktionen förutsätter att "gillningen" efterföljs av ett samtal som öppnar för en fördjupad relation.³⁹

I Campbells kartläggning av kyrkors online-strategier under coronapandemin finns en kritik mot att mycket av det som görs är ganska outvecklat, det vill säga är inriktat på överföring, särskilt med tanke på all den forskning som finns på området.⁴⁰ Många kyrkor har helt enkelt "bara" ställt upp en kamera och

36. Helland 2000.

37. Fuchs 2014.

38. Ariel & Avidar 2015.

39. Hall 2016; Goffman 1972.

40. Campbell 2020a.

mikrofon och börjat streama. Det betyder att den digitala teknikens möjligheter inte utnyttjas fullt ut. Är det avsiktligt, givet alla fallgropar och potentiella risker, eller är det kanske inte alltid ett medvetet val?

Många kyrkor har helt enkelt "bara" ställt upp en kamera och mikrofon och börjat streama.

Vad som dock behövs, och här är coronapandemin möjligen en katalysator, är en genomgripande reflektion kring vad det innebär att vara kyrka online. I Svenska kyrkans fall innebär det att tänka igenom vad kyrkan vill uppnå med sin webbnärvaro. Föreställningar och förutfattade meningar om nätet bör beaktas. Att nätets öppna och icke-hierarkiska struktur utmanar kyrkans organisation och hierarkier bör en vara medveten om.

I centrum för diskussionen finns frågan om vad som är Svenska kyrkans roll och uppdrag i en digitaliserad tid, i det svenska samhället? Vad händer med rummet, närvaron, deltagandet och gemenskapen i liturgin om den och församlingen gestaltas digitalt? Campbell visar i sin forskning att personer som söker sig till virtuella religiösa gemenskaper efterfrågar: sociala relationer och vänskap, en plats där en kan finna och ge stöd och uppmuntran i livet, att deras närvaro och deltagande spelar en roll, möjlighet till kontakt dygnet runt, en plats där de kan vara sig själva, samt en plats och sammanhang där de kan dela sin tro.

Kan människor finna detta inom Svenska kyrkan? Kan de finna detta online – inom Svenska kyrkan eller i andra sammanhang? I de nordiska folkkyrkorna är kyrkobyggnaden definierad som församlingens samlingsplats. Den lokala och fysiska platsen är sålunda viktig. Men kyrkan är också en gemenskap som medieras genom bland annat text, bön och sång. Teresa Bergers tar sin utgångspunkt i hur bönen och liturgins materiella och sensoriska natur förändrats och omförhandlats genom århundradena. Den transformation som sker med virtuella kroppar, digitala rum, digitalt deltagande och gemenskap är en del av denna ständigt pågående förändring av praktiker.⁴¹ Digital ecklesiologi är ett begrepp som pekar på behovet att reflektera över de strategier som används, hur de motiveras samt hur de förhåller sig till olika kyrkosyn och antaganden

41. Se översikt i Berger 2018.

om teknik. Vilka plattformar som används och hur de används påverkar hur kyrkans närvaro online gestaltas och behöver stå i samklang med tolkningen av uppdrag och kärnvärden. Detta kräver att kyrkan kan skapa ett flöde och en koppling mellan kyrkans online-digitala och offline-förkroppsligade identiteter.⁴² Kyrkans ledare måste ha en väldefinierad uppfattning om hur kyrkan vill uppfattas och att budskapet är samstämmigt oavsett medium. De kommunikationstekniker som en kyrka använder kommer alltså att ha en effekt inte bara på kyrkans identitet som den uppfattas av allmänheten, den påverkar också medlemmarnas syn på vad som utgör kyrkan i det samtida samhället. Om mellanmänskliga möten och interaktion som skapar gemenskap och fördjupade relationer står i fokus i gudstjänstliv och församling, uppstår en dissonans om mötet med församlingen online inte möjliggör detta.⁴³ Denna undersökning ger en överblick över omställningens omfattning och vad som har ställts om samt kyrkoherdars attityd till digitalisering och upplevelse av omställningen. Den ger inte fördjupande svar om hur det gestaltas, motiveringar eller den bakomliggande teologiska reflektionen.

Kyrkans ledare måste ha en väldefinierad uppfattning om hur kyrkan vill uppfattas och att budskapet är samstämmigt oavsett medium.

DISPOSITION

Rapporten består av fyra tematiskt orienterade kapitel. Kapitel 2 bygger på både den enkätundersökning som genomförts inom CONTOC-projektet och Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar. Det behandlar i vad mån och på vilket sätt Svenska kyrkans olika församlingar anpassat sig till den nya situation som uppkom under coronapandemin våren och sommaren 2020. I kapitlet beskrivs omfattning och vilken anpassning som skett – ibland med stöd av digitala medier, ibland genom att nyttja stora glest befolkade lokaler, eller genom att förlägga verksamheten utomhus. Här är det tydligt att det nationella och lokala sammanhanget spelar stor roll särskilt i glesbygd, liksom att många församlingar börjat arbeta med digitala verktyg för att förlägga en del verksamhet till nätet. Samtidigt är

42. Chow & Kurlberg 2020; Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter 2020, s. 143–158; Mannerfelt kommande.

43. Campbell 2020a.

det tydligt att det digitala arbetet har prioriterat vissa grupper och verksamheter, men också att andra delar av verksamheten väcker motstånd att digitalisera utifrån teologiska hänsyn – vilket visar att exempelvis tradition och målgrupp är faktorer som tas i beaktande i digitaliseringsarbetet.

De nästföljande kapitlen bygger främst på den enkätundersökning som genomförts inom CONTOC-projektet. Kapitel 3 fokuserar på faktorer som har betydelse för de olika församlingarnas digitaliseringsarbete. Vilka faktorer påverkar i vilken mån församlingarna digitaliserar delar av sin verksamhet? Här påvisas dels vilken roll som kyrkoherdarnas egna erfarenheter har i detta omställningsarbete, dels vilken betydelse andra kompetenser och krafter (anställda och ideella) har. Tidigare erfarenheter och inställningar till digitala medier hos de inblandade gör att det finns motivation att påbörja och implementera ett digitaliseringsarbete. Det räcker inte att det ”bara” finns ett påkallat behov utifrån den uppkomna situationen.

I kapitel 4 diskuteras Svenska kyrkan som digital mötesplats, men också möjligheter och svårigheter att ställa om till digitala mötesformer. Ofta har tillställningar som har en mer social prägel ställts in när coronapandemin drabbade svenska samhället. Digitalisering och sociala medier till trots har det av olika anledningar varit svårt att fortsätta vara en social mötesplats under nedstängningen. Detta beror på flera olika faktorer, men en är att församlingar inte haft förmåga eller vilja att nyttja de sociala aspekter som digitala medier kan medföra. Samtidigt har de svenska, relativt milda, restriktionerna gjort det möjligt att fortsätta bedriva social verksamhet i viss mån. Det är dock en sak att streama en gudstjänst på exempelvis Facebook, en annan att skapa en gemenskap i samma medium.

Kapitel 5 behandlar bland annat hur digitalisering förändrar verksamhet, organisation och etablerade strukturer. Här kan vi se hur kyrkoherdarnas attityder till gudstjänsten delvis har förändrats under coronapandemin, men också att det kan vara svårt att uppnå interaktion digitalt som motsvarar den i det lokala kyrkorummet. Det är också tydligt att en förväntad sidoeffekt av att digitalisera delar av verksamheten uteblivit, nämligen att nå de som inte skulle kunna komma till gudstjänsten på grund av risken för smitta. Istället är det nya grupper en når både genom den digitaliserade verksamheten, och genom att nya kompetenser och krafter har behövts i och med omställningsarbetet. Erfarenheterna av digitaliseringsarbetet har dessutom medfört att en del församlingar ser fördelar och vill fortsätta sitt digitala förändringsarbete, medan andra helst vill återgå till hur verksamheten var innan sjukdomen covid-19 drabbade oss.

Foto: Per Hård af Segerstad/Ikon

Svenska kyrkan under första coronavågen

Detta kapitel handlar om Svenska kyrkans hantering av de utmaningar som pandemins konsekvenser ställt kyrkan inför. Det inbegriper förändringar både i det lokala församlingslivet och användandet av digitala plattformar för kommunikation. Sveriges internationellt sett unika hantering, där samhället i lägre grad stängts ned, gjorde det möjligt för församlingarna att fortsätta hålla öppet under den första vågen av covid-19. Församlingarna har mött utmaningen genom att ställa in, flytta utomhus, eller göra insatser för riskgrupper på nya och alternativa sätt såväl lokalt som digitalt.

Sverige är ett land som i internationell jämförelse stod väl rustat för att snabbt övergå till digitalt arbete.⁴⁴ Av svenska hushåll har 98 procent tillgång till internet i hemmen, och en betydligt högre genomsnittlig uppkopplingshastighet jämfört med stora delar av övriga världen. Lite mer än åtta av tio svenskar använder sociala medier, varav Facebook och Instagram är de överlägset största plattformarna bland befolkningen totalt. Majoriteten av den svenska befolkningen var redan före pandemin också van vid att titta på streamad film/TV, lyssna på poddar och använda den typen av digitala medier i sitt vardagsliv.⁴⁵ Möjligheterna att göra en digital omställning var således goda. I det här kapitlet anges också andra typer av omställningsformer som församlingarna har gjort under våren 2020.

Detta kapitel ger en övergripande bild av förändringar i församlingsarbetet under pandemins första våg. Vägledande frågeställningar är:

- » Vilken församlingsverksamhet i Svenska kyrkan har ställts in, skjutits upp respektive ställts om?
- » Vilken ny verksamhet och vilka nya arbetsuppgifter har uppkommit i Svenska kyrkans församlingar?

44. DataReportal 2019.

45. Internetstiftelsen 2018.

INSTÄLLD OCH UPPSKJUTEN VERKSAMHET

Coronapandemin har under 2020 påverkat Svenska kyrkans församlingar avsevärt. 99 procent av församlingarna uppger att verksamhet har stängt ner, skjutits upp eller på något sätt anpassats utifrån Folkhälsomyndighetens restriktioner. Det är således enbart en procent som har "fortsatt som vanligt" utan att behöva göra några anpassningar. Detta trots att de svenska restriktionerna för att minska smittspridningen fram till oktober månad, varit mindre restriktiva än övriga världens och tillåtit offentliga sammankomster upp till 50 personer.

Åtta av tio församlingar har ställt in någon verksamhet från mars till oktober 2020. Exempelvis har andakter och sång vid äldreboenden ställts in, men också annan verksamhet där ideella medarbetare eller deltagare tillhör någon riskgrupp. Aktiviteter inom barn- och ungdomsarbetet såsom läger, samt samtalsgrupper inom diakonin har i många fall också stängts ned.

Att ställa in verksamhet är vanligast i större städer. Där anger 85 procent av församlingarna att de har ställt in viss verksamhet under perioden mars till oktober, jämfört med exempelvis församlingar på landsbygden där motsvarande andel var 73 procent. Att det finns skillnader mellan församlingarna utifrån geografisk kontext är i sig inte förvånande. Exempelvis drabbades Stockholmsområdet särskilt hårt av den första vågen av smitta. Områden med hög befolkningstäthet och större andel av befolkningen i social utsatthet har haft en högre andel smittade och avlidna.⁴⁶ Samtidigt har framförallt äldre pekats ut som en riskgrupp, vilket församlingarna behövt beakta i sina verksamheter under året – framförallt i de områden där många äldre bor.

Många församlingar har också valt att skjuta upp verksamhet i hopp om att återuppta den när pandemin är över. Framförallt är det kyrkliga handlingar som har skjutits upp. Fyra av tio församlingar har erfarenhet av att vigslar har skjutits upp. Det har även varit relativt vanligt att dop, konfirmation och begravingar har skjutits upp, men i något lägre utsträckning än vigselgudstjänsterna. I tre av tio församlingar har dessa kyrkliga handlingar skjutits upp. Här ses dock inte skillnader utifrån församlingars lokalisering, vilket kan antas bero på att det även i landsbygdsförsamlingar är vanligt att samlas fler än 50 personer vid dessa sammankomster till skillnad från vid andra typer av gudstjänster.

46. Hansson & Albin 2020; SCB 2020.

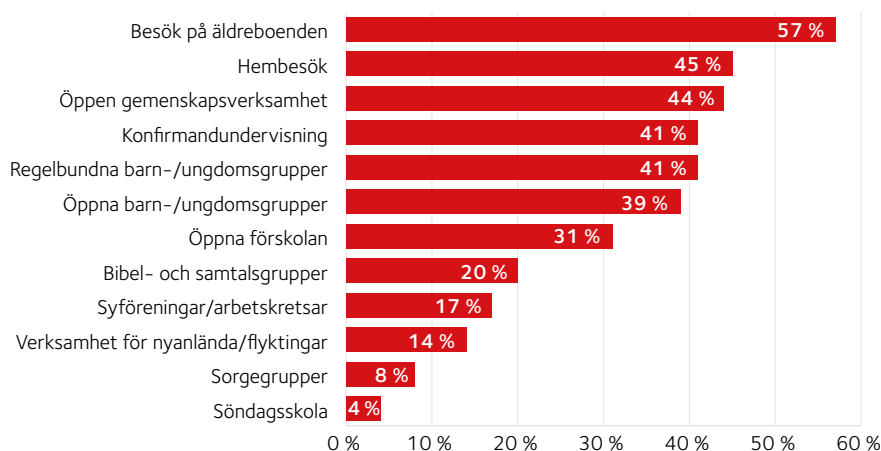
OMSTÄLLD VERKSAMHET

Uttrycket ”vi ställer inte in – vi ställer om” är numera välkänt i kyrkans värld. Församlingarnas omställning under 2020 präglas både av digitalisering och andra innovativa och kreativa lösningar för att ha ett fortsatt aktivt församlingsarbete under pandemin.

Nästan åtta av tio församlingar uppger att de har ”ställt om” verksamheter med anledning av pandemin. Även här ses samma geografiska mönster som präglar den inställda verksamheten. Det är vanligare att församlingar i större städer och förorter ställt om sin verksamhet, jämfört med församlingar på landsbygden. På landsbygden är det istället vanligare att det gjorts mindre anpassningar för ett fortsatt församlingsarbete, snarare än stora digitala omställningar.⁴⁷

Av figur 1 framgår vilken befintlig verksamhet som församlingarna har hittat alternativa former för, utöver gudstjänst- och andaktslivet. Nästan sex av tio församlingar har valt att ställa om besök på äldreboenden, även om detta är något som varit vanligt att också ställa in. Vad de församlingar som istället valt att ställa om verksamheten på äldreboenden de facto har gjort – om det skett i digital form, om de bidragit med teknisk hjälp eller om påhållningar har skett utanför fönster – framgår inte av svaren.

FIGUR 1. ANDEL AV FÖRSAMLINGARNA SOM STÄLLT OM BEFINTLIG VERKSAMHET TILL ALTERNATIVA FORMER UNDER PANDEMIN, I PROCENT

KÄLLA: SVENSKA KYRKANS ÅRLIGA ENKÄT TILL KYRKOHERDARNA 2020.

47. Detta omställningsarbete fördjupas mer i kapitel 3.

Många kyrkoherdar beskriver i de öppna svarsalternativen att boende på äldre- och omsorgsboenden, personer över 70 år och personer i andra riskgrupper varit de svåraste att nå under pandemin. Nästan tre av fyra församlingar uppger att de inte kunnat nå församlingsmedlemmar som tillhört dessa riskgrupper under pandemin. De upplever också att digital församlingsverksamhet generellt utesluter människor som är ovana vid digitala lösningar. Trots Sveriges till synes goda tillgång till internet, beräknas en miljon svenskar sällan eller aldrig använda internet. Personer som är äldre eller utlandsfödda, men också personer som bor på landsbygden, är överrepresenterade.⁴⁸ För att upprätthålla kontakten med personer med begränsad tillgång till digitala medier har församlingarna i många fall valt att flytta verksamhet utomhus eller att hålla kontakt via telefon.

För att upprätthålla kontakten med personer med begränsad tillgång till digitala medier har församlingarna i många fall valt att flytta verksamhet utomhus.

Annat församlingsarbete som till viss del ställts om under 2020, är arbetet med barn, ungdomar och konfirmander. Drygt fyra av tio församlingar har i någon mån hittat alternativa former för detta arbete. Däremot är det ovanligt att exempelvis bibel- eller samtalsgrupper, syföreningar och verksamhet för nyanlända och flyktingar har ställts om eller fått alternativa former. Istället verkar det troligt att den här typen av sammankomster ställts in.

FORTSATT LOKAL VERKSAMHET UTMOMHUS

Ett vanligt sätt att trots coronapandemin bedriva gudstjänstverksamhet och vissa kyrkliga handlingar, har varit att flytta dem utomhus från kyrkbyggnader. Tre av tio församlingar uppger att de har flyttat huvudgudstjänsterna utomhus. Detta omställningsalternativ har varit något vanligare i städer, vilket möjligen förklaras av att det i landsbygdsförsamlingarnas kyrkorum fortsatt varit möjligt för gudstjänstbesökare att hålla distans till varandra. En fjärdedel av församlingarna har genom-

48. Internetstiftelsen 2018.

fört begravningar utomhus, och något färre har genomfört dop eller vigslar utomhus. Det var dock ovanligt att konfirmeringsgudstjänster skedde utomhus under perioden mars till oktober. Detta har skett i endast tre procent av församlingarna.

Bänkprat och promenadverksamhet är exempel på några viktiga verktyg för församlingarna att upprätthålla kontakten med människor i riskgrupper eller digitalt utanförskap.

Precis som att utomhusgudstjänster fått ett ordentligt uppsving under pandemin, har också andra utomhusaktiviteter blivit populära alternativ. Bänkprat och promenadverksamhet är exempel på några viktiga verktyg för församlingarna att upprätthålla kontakten med människor i riskgrupper eller digitalt utanförskap. Drygt hälften av församlingarna har anordnat promenadgrupper under pandemin.

Att förflytta församlings- och gudstjänstlivet från det lokala kyrkorummet, till ett nytt kyrkorum utomhus, har gett församlingar möjlighet att träffas "på riktigt" utan att använda digitala lösningar. Utomhuslösningarna har gjort det möjligt att upprätthålla och ställa om de kroppsliga dimensioner som är förenade med kyrklig praktik, till exempel gemensam sång och interaktion, även när fysiskt avstånd är nödvändigt. Många kyrkoherdar uppger i fritextsvaren att utomhusverksamheter i form av promenadgrupper och utomhusgudstjänster är något som församlingarna vill fortsätta erbjuda även när pandemin är över.

OMFATTNING AV DET DIGITALA GUDSTJÄNSTARBETET

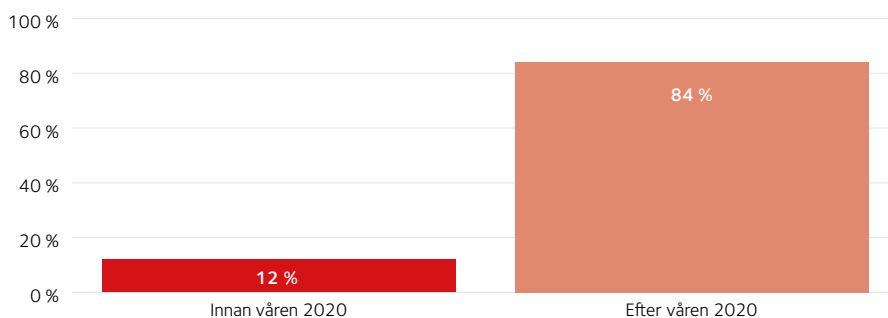
Att flytta ut gudstjänsterna utomhus och fortsatt hålla gudstjänster i kyrksalen med anpassningar, är två sätt som församlingarna har ställt om gudstjänstlivet på. Många har också tagit klivet till ett digitalt omställningsarbete. Sammanlagt har 84 procent av församlingarna i Svenska kyrkan valt att någon gång digitalisera någon del av församlingsarbetet under

perioden mars till juni 2020. Framförallt är det gudstjänster, andakter eller bön som församlingarna har digitaliserat. Vilka faktorer som påverkat församlingarnas beslut att göra en digital omställning fördjupas i kapitel 3, men det är tydligt att det geografiska sammanhanget spelar en stor roll precis som det gjort för andra omställningar. En jämförelse mellan stad och land visar att 79 procent av landsbygdsförsamlingarna har erbjudit någon form av digital lösning för gudstjänst- eller andaktslivet minst en gång under våren, jämfört med 93 procent av stadsförsamlingarna. Drygt sju av tio församlingar använde digitala lösningar för gudstjänstlivet minst en gång i veckan under hela perioden mellan mars och juni.

Även andra medier har använts för att nå ut. I genomsnitt har drygt 3 procent av församlingarna använt lokalradio eller lokal-TV för detta ändamål. Detta är vanligare på landsbygden (7 procent) än i städer. Några församlingar blev kontaktade av lokalmedia för att sända gudstjänster från de större högtiderna via lokalmedias hemsidor, vilket illustrerar att även andra aktörer sett betydelsen av kyrkan i människors liv under pandemin.

Sammantaget innebar pandemin, föga förvånande, en kraftig ökning av andelen församlingar som började använda digitala medier för att producera gudstjänster/andakter under våren 2020. Som framgår av figur 2 hade endast drygt en av tio församlingar erfarenhet av att någon gång haft en digital gudstjänst eller andakt innan mars.

FIGUR 2. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM ERBJUDIT DIGITALA FORMER FÖR GUDSTJÄNST- OCH ANDAKTSLIVET INNAN OCH EFTER VÅREN 2020, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

När uppföljande frågor ställdes till kyrkoherdarna under oktober 2020 i Svenska kyrkans årliga enkät såg bilden vad gäller det digitaliserade gudstjänstarbetet något annorlunda ut än under våren. I september/oktober hade smittspridningen i stora delar av landet gått ned tillfälligt. Då erbjöd tre av tio församlingar gudstjänster digitalt jämfört med sju av tio församlingar som hade digitala gudstjänster minst en gång i veckan under våren. Det har alltså skett mer än en halvering av antalet församlingar som erbjöd digitala gudstjänster före och efter sommaren 2020. I vilken omfattning resultaten skiljer sig på grund av en faktisk minskning av det digitala arbetet eller på grund av att det delvis kan vara olika kyrkoherdar som svarat på de båda enkäterna går inte att helt avgöra. Men utifrån bortfallsanalysen⁴⁹, där ingen av undersökningarna präglas av systematisk skevhet i representation mellan de kyrkoherdar som besvarat enkäterna och alla kyrkoherdar i Svenska kyrkan, är tolkningen att skillnaden troligen förklaras av ett minskat digitalt arbete ute i församlingarna efter sommaren.

OMSTÄLLNING AV NATTVARDSFIRANDET UNDER PANDEMIN

En central del av gudstjänstfirandet är nattvarden. Denna tidigare självklarhet utmanas av den digitala omställningen. Nattvardsfirande online har teologiska implikationer, vilket exempelvis Frida Mannerfelts sammanställning kring nattvard online visar.⁵⁰

Av de församlingar som under höstens början hade digitala gudstjänster, ställde nästan hälften av dem in nattvardsfirandet som konsekvens av den omställda gudstjänstformen.

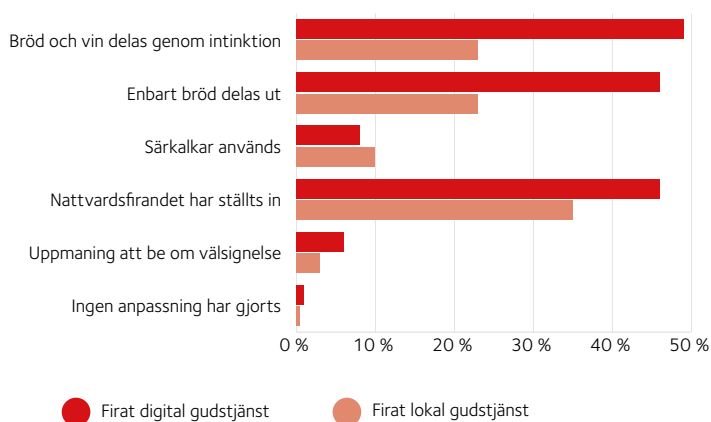
Figur 3 visar omfattning och variation i hur församlingarna har ställt om nattvardsfirandet. Av de församlingar som under höstens början hade digitala gudstjänster, ställde nästan hälften av dem in nattvardsfirandet som konsekvens av den omställda gudstjänstformen. Även bland församlingar som inte hade digitala gudstjänster, hade drygt en tredjedel ändå valt att ställa in nattvarden. Vissa församlingar hade valt att göra flera olika

49. Se bilaga 1.

50. Mannerfelt 2020.

anpassningar vid olika tillfällen, vilket gör att siffrorna i sig inte är ömsesidigt uteslutande. Det går inte att heller att utesluta att anpassningarna i de digitala gudstjänsterna riktat sig enbart till de som deltar digitalt. Församlingar som har firat gudstjänster digitalt, har ofta även haft gudstjänstfirare i det lokala kyrkorummet. Det kan alltså även förekomma att församlingar gjort anpassningar i nattvarden för de personer som fortfarande varit på plats i det lokala kyrkorummet.

FIGUR 3. FÖRSAMLINGARNAS ANPASSNING AV NATTVARDEN UNDER PANDEMIN, I PROCENT

KÄLLA: SVENSKA KYRKANS ÅRLIGA ENKÄT TILL KYRKOHERDARNA 2020.

DIGITAL OMSTÄLLNING AV UNDERVISNINGSARBETET

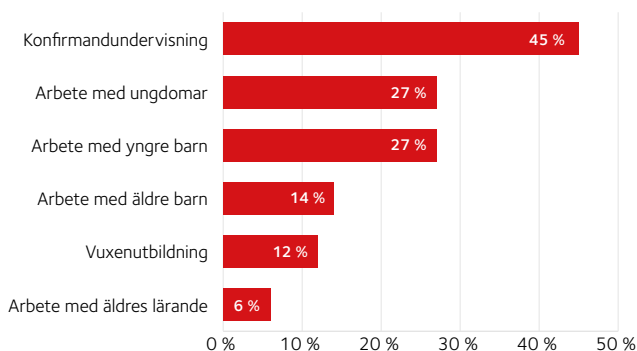
Redan innan pandemin fanns det exempel på att Svenska kyrkans arbete med barn och unga har använt digitala plattformar. Det kan vara inslag av online-spel i konfirmandundervisningen eller att ungdomsgrupper träffats på Discord istället för i kyrkobyggnaderna. Närvaro både i sociala medier och på digitala plattformar i barn- och ungdomsarbetet är alltså inget nytt inom Svenska kyrkan med anledning av pandemin.

Digital närvaro för att stödja barn och unga i sociala medier, som inte var knutet till en församling eller pastorat, fanns också redan tidigare. Ett konkret exempel är Svenska kyrkans nätvandrare, som genom sin närvaro på Instagram sedan 2008

varje vecka agerar trygga vuxna som ser, lyssnar till och stöttar unga som rör sig där.⁵¹ Detta görs för att möta upp där tillvaron för barn och unga ofta är förknippad med mobbning, kränkningar och annan typ av utsatthet.⁵²

I den enkät som besvarades inom ramen för CONTOC-projektet, ställdes mer specifika frågor om huruvida barn-, ungdoms- och konfirmandarbetet de facto hade gjort en digital omställning. Av figur 4 framgår att drygt fyra av tio församlingar har bedrivit sitt konfirmandarbete via digitala medier under våren 2020. Däremot har det varit mindre vanligt att bedriva annat barn- och ungdomsarbete digitalt. Var fjärde församling har någon gång haft barn- och ungdomsarbetet i digital form under våren, vilket är en betydligt lägre andel än de församlingar som digitaliserat gudstjänst- och andaktslivet. Än mindre vanligt har det varit att andra verksamheter, exempelvis vuxnas lärande, har digitaliserats. Att det finns tydliga gränser och skillnader i vilket församlingsarbete som under våren har digitaliserats, fördjupas i kapitel 3.

FIGUR 4. ANDEL AV FÖRSAMLINGARNA SOM GJORT EN DIGITAL OMSTÄLLNING AV VERKSAMHETEN UNDER PANDEMIN, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

51. Svenska kyrkans nätvandrare 2020.

52. Statens medieråd 2019.

IDEELLA INSATSER I SVENSKA KYRKAN UNDER PANDEMIN

När församlingsarbetet ställts om och ställts in under pandemin, har det påverkat omfattningen av det ideella arbetet i Svenska kyrkan. I vissa fall har det funnits mindre behov av ideella. I andra fall har de ideella själva tillhört en riskgrupp, vilket medfört att verksamhet därför har ställts in. De ideella insatserna i församlingarna är också relaterade till nya uppgifter i spåren av pandemin, där exempelvis digitalisering av gudstjänster i sig skapat nya möjligheter för extra eller nya ideella arbetsinsatser. En annan del av de utåt sett synliga hjälpinsatserna som Svenska kyrkan har stått för under pandemin, har varit att handla förnödenheter till riskgrupper som befunnit sig i isolering.

STÖD TILL RISKGRUPPER

I mars 2020 undertecknade Svenska kyrkan tillsammans med Röda Korset, Sveriges Stadsmissioner, Rädda Barnen och Riksidrottsförbundet en särskild avsiktsförklaring med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) och Sverige Kommuner och Regioner (SKR) för att stödja personer som tillhör riskgrupper för covid-19 med exempelvis mat- och medicinleverans. Att samarbeta med MSB inom ramen för Svenska kyrkans roll i civilförsvaret och det konkreta arbetet att leverera mat eller mediciner till behövande, är en av de nya arbetsuppgifter och roller som Svenska kyrkans församlingar har fått under våren. I vissa församlingar har detta utförts i samarbete med ideella och i vissa fall enbart av anställda.

65 procent av församlingarna uppger att de under pandemin har handlat och levererat mat eller medicin till människor i behov av detta.

Den officiella statistiken från MSB-samarbetet visar att 62 församlingar under augusti 2020 var koordinerande lokalt i kommunerna inom ramen för samarbetet. Av Svenska kyrkans årliga enkät framgår dock att leveranser av mat och medicin har varit betydligt mer omfattande bland församlingarna, utöver de som skett inom ramen för lokala överenskommelser med kommunerna. 65 procent av församlingarna uppger att de under pandemin har handlat och levererat mat eller medicin till människor i behov av detta. Verksamheten har varit något van-

ligare i församlingar på landsbygden och i mindre städer, än i större städer. Det är dock bara en fjärdedel av dessa församlingar som uppger att de genomfört insatserna tillsammans med kommunen och än färre som samverkat med MSB eller andra civilsamhällsorganisationer. Endast en av tio församlingar som har bistått med leveranser av mat och medicin till riskgrupper, har sett en ökning av antalet ideella i sin församling under pandemin. Inflöde av nya ideella tycks också främst vara koncentrerat till de församlingar som samverkat med andra aktörer.

Nästan åtta av tio församlingar, 77 procent, har finansierat det arbete som uppstått på grund av coronapandemin med egna medel.

Att så många av församlingarna bedrivit verksamhet på egen hand utan samverkan och utan någon omfattande mobilisering av ideella, snuddar också vid hur finansieringen av församlingarnas krisarbete har sett ut under pandemin. Nästan åtta av tio församlingar, 77 procent, har finansierat det arbete som uppstått på grund av coronapandemin med egna medel. Att finansiera sin egen verksamhet med egna församlingsmedel är något vanligare i församlingar i förort eller i större städer, än i övriga församlingar. Drygt en tiondel av församlingarna uppger att de sökt medel från Svenska kyrkans nationella nivå (regeringsmedel) för att täcka upp för de merkostnader och det krisarbete som varit relaterat till pandemin. Även anslag från stift och externa medel från Radiohjälpen har bidragit till arbetet, i båda fallen uppger 7 procent av församlingarna dessa typer av stöd.

BEGRÄNSNINGAR OCH MÖJLIGHETER I DET IDEELLA ARBETET UNDER PANDEMIN

Den relativt låga andelen ideella insatser i församlingarnas matleveranser, återspeglar sig i resultaten kring hur ideella mobiliserats och rekryterats till församlingarna. Drygt hälften, 56 procent, av samtliga församlingar anger att det inte skett någon ökning av ideella generellt i församlingsarbetet under pandemin. En anledning är att många ideella själva tillhör riskgrupperna och därför inte har kunnat engagera sig som de brukar. Exempelvis uppger tre av fyra församlingar att det skett en kraftig begränsning i vilka ideella som har kunnat del-

ta i församlingens arbete i olika utskott och råd. En tredjedel av församlingarna tycker också att rolluppdelningen mellan ideella och anställda har förstärkts under pandemin. Det har blivit större skillnad i vem som gör vad. Exempel på en tydligare uppdelning är i vem som ansvarar för teknik, musik eller de diakonala insatserna under pandemin. Den tydligare rolluppdelningen är i sig en konsekvens av inskränkningarna i hur många som får befinna sig i kyrkorummet under exempelvis en gudstjänst. Det har gjort det svårare att dela på uppgifter och hjälpas åt eller hoppa in om det behövs.

Samtidigt har omställningar i spåren av coronapandemin också skapat möjligheter för andra målgrupper, än som brukar engagera sig i församlingsarbetet, att engagera sig ideellt. Nästan en fjärdedel av församlingarna uppger att de har rekryterat ideella online vilka de inte haft kontakt med innan pandemin. Den ökade digitaliseringen har varit en del i att skapa nya former för församlingar att arbeta med ideella, både vad avser nya typer av arbetsuppgifter och målgrupper där inte minst unga kan hitta en tydligare plats i församlingsarbetet än innan pandemin.

Foto: Alex Giacomini/Ikon

Foto: Alex Giacomini/Ikon

Församlingarnas digitala omställningsarbete

Ur ett internationellt perspektiv hade Sverige och Svenska kyrkan goda förutsättningar att snabbt ställa om till digitalt arbete under våren. Sociala medier är en integrerad del av vardagslivet och en del av församlingslivet i de allra flesta församlingar i Svenska kyrkan. Enkätundersökningen som ligger till grund för huvudresultaten i denna rapport, visar att nästan alla församlingar hade såväl en egen hemsida (93 procent), som närvaro på sociala medier (96 procent) innan pandemin. Två tredjedelar av kyrkoherdarna kommunicerade via sociala medier i sin yrkesroll sedan tidigare. Att påstå att pandemin digitaliserade Svenska kyrkan stämmer alltså inte helt överens med verkligheten. Däremot har församlingar digitaliserat kyrkliga praktiker på ett sätt som Svenska kyrkan inte varit i närheten av innan pandemin. Innan mars 2020 hade endast 12 procent av församlingarna producerat gudstjänster eller andakter online. Under perioden mars till juni steg andelen betydligt.

Innan mars 2020 hade endast 12 procent
av församlingarna producerat gudstjänster
eller andakter online.

Trots dessa till synes gynnande omständigheterna finns det ändå tydliga utmaningar för församlingarna i valet att digitalisera sitt arbete under pandemin. Det kan ha varit ett aktivt val för att undvika risker och inte förstärka ett digitalt utanförskap. Men församlingarnas digitala omställningsarbete kan även ha påverkats av vilka digitala erfarenheter och kunskaper som kyrkoherdar hade före pandemin.

Detta kapitel fokuserar på vad som kännetecknar de församlingar som har ställt om till digitalt arbete under perioden mars till juni 2020. Kapitlet bygger på resultaten från CONTOC-enkäten och kretsar kring vilka faktorer som påverkat församlingarnas beslut att ställa om olika delar av sitt församlingsarbete. Kapitlet bidrar därmed till förståelsen för vad som har betydelse för en digital omställning, och vilka faktorer som har haft störst inflytande. De frågeställningar som är vägledande är:

- » Vilka faktorer påverkar församlingarnas beslut att ställa om till digitala format?
- » Vad karaktäriserar församlingar som fortsätter med regelbunden digital verksamhet?
- » Vad karaktäriserar församlingar som även gör andra digitala satsningar?

FÖRSAMLINGAR SOM STÄLLER OM TILL DIGITALT ARBETE

Innan våren använde församlingarna textbaserade kommunikationskanaler i huvudsak som en anslagstavla för att annonsera aktiviteter i den lokala kyrkan. Endast en drygtiondel av församlingarna hade använt dessa kommunikationskanaler för att inkludera församlingsmedlemmar i någon form av gudstjänst eller andakt online. Som framgick av kapitel 2, skedde det under våren en omvälvande digital omställning när sju gånger fler församlingar i Svenska kyrkan utnyttjade möjligheten att använda de sedan tidigare uppbyggda digitala kommunikationskanalerna till mer än att bjuda in till den lokala kyrkobyggnaden.

Drygt åtta av tio församlingar i Svenska kyrkan, 84 procent, valde att digitalisera församlingsarbetet minst en gång under våren.

Under pandemins första månader tog en majoritet av Svenska kyrkans församlingar steget till att expandera sin verksamhet till ett virtuellt rum. Drygt åtta av tio församlingar i Svenska kyrkan, 84 procent, valde att digitalisera församlingsarbetet minst en gång under våren. Primärt handlar detta om att fort-

satt kunna erbjuda ett gudstjänst- eller andaktsliv istället för att ställa in. I ett läge då det blev svårare att samlas i kyrkan kompletterades det lokala gudstjänstfirandet med möjligheten att fira gudstjänster tillsammans i en digital gemenskap. Detta innebar för många församlingar att ta ett första steg mot att överföra gudstjänstfirandet till en digital plattform, för att använda Campbells terminologi, genom att sätta upp en kamera och sända sina samlingar på någon nätbaserad plattform (förinspelat eller livestreamat). I de 16 procent av församlingarna som uppger att de inte ställt om gudstjänst- eller andaktslivet till digitalt format under våren, är den absolut vanligaste anledningen att de istället valt att flytta gudstjänsten utomhus, fortsatt som vanligt i det lokala kyrkorummet med mindre anpassningar eller att de har hänvisat församlingsmedlemmar till andra församlingars digitala utbud.

Det var dock inte alla församlingar som valde att upprätthålla det digitala arbetet efter att de prövat formatet. Av samtliga församlingar är det 68 procent som använt digitala medier för gudstjänstfirande och annan verksamhet minst en gång i veckan under våren 2020. Var tionde församling har haft en digital gudstjänst eller andakt någon enstaka gång, men inte haft detta som ett regelbundet inslag under våren.

FÖRSAMLINGARNAS GEOGRAFISKA LOKALISERING DEN VIKTIGASTE FAKTORN FÖR DIGITAL OMSTÄLLNING

Den största påverkansfaktorn för om församlingarna valt att digitalisera gudstjänsterna eller andakterna är församlingens geografiska lokalisering. Användning av digitala format i verksamheten är vanligare i städer än på landsbygd; 93 procent av stadsförsamlingarna hade använt digitala format i verksamheten vid något tillfälle under perioden mars till juni, medan motsvarande siffra var 79 procent av landsbygdsförsamlingarna.

De geografiska skillnaderna mellan stad och land syns också tydligt i skillnader utifrån hur ofta församlingarna har haft digital verksamhet. Som framgår av figur 5 har hälften av stadsförsamlingarna haft digital verksamhet flera gånger i veckan eller dagligen. Detta är mer ovanligt på landsbygden. För majoriteten av de landsbygdsförsamlingar som haft ett regelbundet digitalt arbete, har detta skett på veckobasis. En femtedel av landsbygdsförsamlingarna har genomfört digital verksamhet sporadiskt eller endast testat en gång.

FIGUR 5. HUR OFTA HAR FÖRSAMLINGARNA HAFT DIGITAL VERKSAMHET UNDER PANDEMIN?, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Skillnaden mellan församlingar i stad och på landsbygd kan bero på att församlingar i städer även under ordinarie omständigheter har mer verksamhet jämfört med på landsbygden. En annan förklaring kan vara att smittläget under våren var mer påtagligt i städerna vilket gjorde omställningsbehovet mer akut, medan landsbygdsförsamlingarna i högre grad har kunnat fortsätta det lokala församlingsarbetet med upp till 50 personer, och att antalet deltagare i vanliga fall sällan överstiger detta. En kyrkoherde på landsbygden kommenterar i anslutning till sitt svar på vad församlingens avsaknad av digitalt arbete beror på att *”det är lätt för oss att upprätthålla distans till varandra i kyrkan. Kyrksalen är stor som ett skepp och församlingsmedlemmar löper större risk att bli smittade på ICA än på gudstjänsten.”*

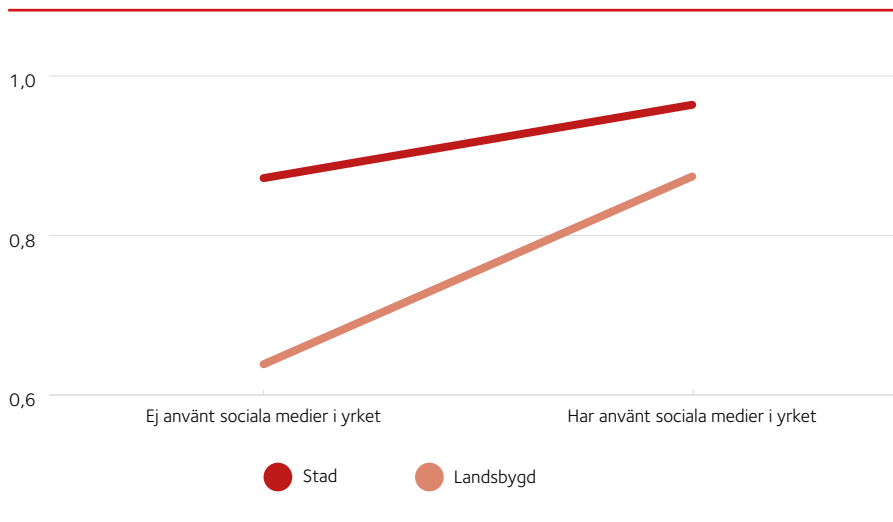
YRKESERFARENHET AV SOCIALA MEDIER DEN NÄST VIKTIGASTE FAKTORN FÖR DIGITAL OMSTÄLLNING

Den faktor som är näst viktigast för att förstå vilka församlingar som har ställt om till digitala lösningar, är huruvida kyrkoherden själv använt och kommunicerat via sociala medier i sitt yrke. Två av tre kyrkoherdar har tidigare erfarenhet av att använda sociala medier i sitt arbete innan pandemin. Av dessa har nästan alla, nio av tio, arbetslett en församling som valt att ha en digital gudstjänst eller andakt minst en gång i veckan. Att präster med tidigare erfarenhet av sociala medier utnyttjat den tidigare professionella erfarenheten av sociala

medier syns även i Danska kyrkan.⁵³ Resultatet kan tolkas som att tröskeln till att digitalisera gudstjänster är högre om sociala medier inte varit en del av församlingarnas eller kyrkoherdarnas vardagsarbete innan pandemin.

Det framgår av resultaten att den yrkesmässiga erfarenheten av sociala medier också är en påverkansfaktor för att förstå hur ofta församlingar har erbjudit digital verksamhet under pandemin. Exempelvis är det mer än dubbelt så vanligt att församlingar som erbjudit digital verksamhet dagligen, eller flera gånger i veckan, leds av kyrkoherdar som använt sociala medier i arbetet innan pandemin än församlingar som erbjudit detta på veckobasis eller sporadiskt. Av den brantare linjen i figur 6 framgår att kyrkoherdens egen erfarenhet av sociala medier har större betydelse för digital omställning i landsbygdsförsamlingarna än i stadsförsamlingarna. För landsbygdsförsamlingar där kyrkoherden inte har använt sociala medier i arbetet innan pandemin, är det alltså lägst sannolikhet att församlingen valt att göra en digital omställning.

FIGUR 6. SANNOLIKHET FÖR ATT FÖRSAMLINGEN HAR HAFT MINST EN DIGITAL GUDSTJÄNST/ ANDAKT UNDER PANDEMIN

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

53. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter 2020, s. 143ff.

Den här tidigare erfarenheten har också betydelse för att förstå skillnaderna mellan stadsförsamlingar som haft digitalt arbete sporadiskt eller på veckobasis och de stadsförsamlingar som haft digitalt arbete dagligen eller flera gånger i veckan. Till exempel har 54 procent av stadsförsamlingarna som haft digital verksamhet flera gånger i veckan eller dagligen haft en kyrkoherde som använt sociala medier i jobbet tidigare, jämfört med 25 procent av de församlingar som haft digital verksamhet mer sällan.

Det sätter fingret på hur församlingar i olika faser under vårens digitala omställning har inneburit förhandling och omförhandling av att vara kyrka online.

Att kyrkoherdens tidigare yrkeserfarenhet av sociala medier spelar en avgörande roll för församlingarnas olika strategier vid den digitala omställningen kan förstås utifrån Campbells teoretiska resonemang. Även om församlingarna befinner sig på landsbygden, har vissa församlingar gjort en digital omställning och andra inte. För stadsförsamlingarna har vissa valt att ha digital verksamhet en gång i veckan, medan andra har haft det dagligen. Skillnaderna mellan församlingarna som verkar i samma typ av områden, tolkas utifrån att digitaliseringen av religiösa samfund ska ses som en förhandlingsprocess. I denna vägs församlingarnas valmöjligheter och manövreringsutrymme in i beslutet att ställa om digitalt.⁵⁴ I frågan om att överhuvudtaget göra en digital omställning hade landsbygdsförsamlingar fler valmöjligheter och manövreringsutrymme än stadsförsamlingarna. På landsbygden fanns det till exempel fler möjligheter att fortsätta fira gudstjänst i det lokala kyrkorummet, än i stadsförsamlingarna. Förhandlingsutrymmet för stadsförsamlingarna tycks istället röra frågan om hur ofta det digitala arbetet skulle ske. Då har kyrkoherdens tidigare erfarenhet av sociala medier i yrket varit en avgörande faktor på motsvarande sätt som för landsbygdsförsamlingarnas beslut att göra en digital omställning. När förhandlingsutrymmet för att digitalisera kyrkans verksamhet de facto funnits och inte haft tvingande inslag, har kyrkoherdens ledarskap utifrån tidigare

54. Campbell 2010.

erfarenhet av sociala medier, blivit viktigt. Det sätter fingret på hur församlingar i olika faser under vårens digitala omställning har inneburit förhandling och omförhandling av att vara kyrka online.

ATT ARBETA OCH FÅ STÖD AV VARANDRA GYNNAR DET DIGITALA OMSTÄLLNINGSPROJEKTET

Kyrkoherdens ledarskap påverkar hur församlingarna har agerat när de ställts inför vissa strategiska vägval kring det digitala arbetet, men de har inte varit ensamma om detta beslut. Den tredje viktigaste faktorn som förklarar församlingarnas olika hantering av det digitala arbetet är nämligen huruvida kyrkoherden har känt stöd från andra anställda i arbetslaget under pandemin eller ej. Nästan nio av tio kyrkoherdar som valt att digitalisera verksamheten någon gång har känt ett ganska stort eller mycket stort stöd av de andra anställda i församlingen, medan ytterst få församlingar där kyrkoherden inte upplevt ett stöd av andra har gjort en digital omställning.⁵⁵ Det kollegiala stödet verkar dessutom, föga förvånande, ha varit särskilt betydelsefullt för de kyrkoherdar som inte tidigare använt sociala medier i yrket, men där församlingen ändå har gjort en digital omställning.

Ytterst få församlingar där kyrkoherden inte upplevt ett stöd av andra har gjort en digital omställning.

För de församlingar som bedrivit ett regelbundet digitalt arbete, har det också varit viktigt att detta stöd omsatts till ett teamwork där flera i församlingen varit inblandade i förberedelsearbetet av den digitala verksamheten. Det har alltså inte räckt med uppmuntrande ord, utan krävts aktivt samarbete. I nio av tio församlingar som haft digital verksamhet minst en gång i veckan har förberedelserna och de digitala formerna utvecklats tillsammans i team. Därtill uppger de kyrkoherdar som själva varit involverade i planeringen att de både upplevt arbetet som mer kreativt och arbetat med feedback för att för-

55. Överlag tycker kyrkoherdarna att de fått mer stöd från andra anställda i församlingarna under pandemin, än vad de fått från stifts- eller nationell nivå. Sammanlagt har 88 procent av kyrkoherdarna känt ganska eller mycket stort stöd av andra anställda under pandemin. Den siffran ska jämföras med 61 procent som känt stöd från stiftet och 31 procent som känt ganska eller mycket stort stöd från nationell nivå.

bättra den digitala verksamheten efter hand. De församlingar som haft arbetslag som tillsammans arbetat med digitalisering har också oftare haft tillgång till kommunikationsstöd, antingen någon informatör, kommunikatör eller annan person som haft denna kompetens. Det är tydligt att vana och kompetens kring kommunikation har betydelse i det digitala omställningsarbetet. Detta ligger i linje med tidigare studier som visar att exempelvis informatörers och kommunikatörers idéer och tankar om närvaro på sociala medier, även före pandemin, har haft en gynnsam påverkan för att utveckla ett uthålligt digitalt arbete.⁵⁶

KYRKOHERDARNAS ARBETSBELASTNING UNDER PANDEMIN

När kyrkoherdarna fick skatta hur deras arbetsbelastning har sett ut under våren jämfört med under normala omständigheter, var det 44 procent som tyckte att de haft en högre arbetsbelastning under pandemin. Framförallt instämde de kyrkoherdar som arbetat i församlingar som haft digital verksamhet flera gånger i veckan eller dagligen i detta. Tre av fyra av dessa kyrkoherdar uppger att deras arbetsbelastning har ökat jämfört med normala arbetsperioder.

Drygt en fjärdedel av de svarande kyrkoherdarna, 27 procent, upplever att de istället haft en mindre arbetsbelastning under våren än normalt. Det går inte att urskilja några statistiskt säkerställda resultat kring om den här gruppen har några speciella karaktärsdrag.

ATT STÄLLA OM TILL DIGITAL UNDERVISNING OCH LÄRANDE

I den digitala omställningen har församlingarna framförallt fokuserat på att tillgängliggöra gudstjänst-, andakts- och bönelivet. Andra verksamheter har inte digitaliserats i samma utsträckning. Detta avsnitt behandlar vad som påverkat det digitala omställningsarbetet inom undervisning och lärande – framförallt barn- och ungdomsarbetet – under våren 2020.

Drygt fyra av tio av församlingar har på något sätt haft digitala former eller digitala inslag i sin konfirmationsundervisning.

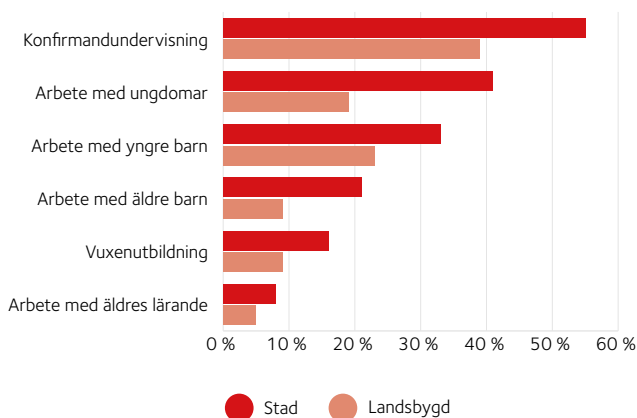
56. Gelfgren 2015.

Drygt fyra av tio av församlingar har på något sätt haft digitala former eller digitala inslag i sin konfirmationsundervisning. När församlingarnas återstående arbete med undervisning och lärande tas i beaktande, framgår det att endast var fjärde församling på något sätt har digitaliserat andra delar av barn- eller ungdomsarbetet. Övrigt arbete har ställts om i än mer blygsam omfattning.

Församlingens lokalisering är fortfarande den största förklarande faktorn till att ställa om.

Församlingens lokalisering är fortfarande den största förklarande faktorn till att ställa om. Detta gäller för barn- och ungdomsarbetet precis som för omställningen av gudstjänstlivet. Av figur 7 framgår att var tredje stadsförsamling har erbjudit digitala lösningar för sitt arbete med de yngre barnen. Cirka fyra av tio av stadsförsamlingarna har också erbjudit digital ungdomsverksamhet utöver konfirmationsundervisningen. I landsbygdsförsamlingar är den digitala verksamheten mer ovanlig. Drygt var femte landsbygdsförsamling har erbjudit möjlighet till digitalt barn- eller ungdomsarbete.

FIGUR 7. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM GJORT EN DIGITAL OMSTÄLLNING AV UNDERVISNING OCH LÄRANDE UNDER PANDEMIN, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Sammantaget tyder resultaten på en högre tröskel för att digitalisera annat inom församlingsarbetet än gudstjänst- och andaktsliv. Faktorer som påverkar om annan verksamhet digitaliserats skiljer sig också från faktorer som förklarade församlingarnas val att digitalisera gudstjänst- eller andaktslivet. Utöver församlingens lokalisering, är en i grunden positiv attityd till digitaliseringens möjligheter hos kyrkoherden i församlingen avgörande. En positiv attityd hos kyrkoherden ökar sannolikheten för att dessa församlingar också har valt att digitalisera barn- eller ungdomsarbetet inom ramen för undervisning och lärande.

Kyrkoherdens attityd är särskilt viktig för digitalisering av verksamhet i landsbygdsförsamlingar.

Kyrkoherdens attityd är särskilt viktig för digitalisering av verksamhet i landsbygdsförsamlingar. För en stadsförsamling som leds av en kyrkoherde som ser stora möjligheter med digitalisering, är det 62 procents sannolikhet att den församlingen erbjuder någon digital lösning inom ramen för undervisning och lärande, jämfört med 43 procents sannolikhet i en stadsförsamling som leds av en kyrkoherde som har en neutral attityd gentemot digitaliseringen. För en landsbygdsförsamling som leds av en kyrkoherde som har en positiv attityd till digitalisering, är det nästan lika stor sannolikhet att digitalisera barn- eller ungdomsarbetet som för stadsförsamlingar med en neutralt inställd kyrkoherde, 42 procents sannolikhet. Lägst sannolikhet att ställa om barn- och ungdomsarbetet till digitalt format har landsbygdsförsamlingar som leds av kyrkoherdar med neutral attityd. Endast 25 procent av dessa har digitaliserat denna verksamhet. Detta visar tydligt att såväl församlingens lokalisering som kyrkoherdens attityd spelar in för att förstå omställningsarbetet.

En förklaring till varför kyrkoherdens attityd till digitalisering spelar roll här medan teamarbete inte uppvisar några signifikanta samband med undervisning och lärande, kan bero på att kyrkoherdarna inte i samma utsträckning är de som leder eller organiserar denna typ av arbete i församlingarna. Däremot kan en kyrkoherde som i grunden är positivt inställd till digitaliseringens möjligheter, skapa resursmässiga förutsättningar för andra anställda i församlingen att faktiskt ställa om. Detta är av särskild vikt för en omställning som kräver mer arbetstid och uppmuntran från arbetsledning för att komma till stånd.

Tidigare forskning som rör teologi i relation till digitala medier, pekar på att attityder gentemot digitaliseringens möjligheter kan kopplas till olika kyrkosyn.⁵⁷ Detta har inte undersökts mer ingående här. Resultaten visar dock på betydelsen av att problematisera hur kyrkoherdarnas attityder påverkar ledarskap och förhandlingar kring församlingarnas digitala omställningsarbete.

Sammantaget framträder ett ambivalent förhållande till digitaliseringens plats i församlingslivet inom Svenska kyrkan, vilket påverkar omställningen.

Samtidigt ska resultaten i denna studie ses i ljuset av att en klar majoritet av kyrkoherdarna som besvarat enkäten har en positiv eller neutral syn på digitaliseringens möjligheter. Nästan tre av fyra svarande har en positiv attityd gentemot digitalisering, medan de resterande förhåller sig neutrala. Endast nio av de svarande kyrkoherdarna ser risker med att använda digitala format.⁵⁸ Utifrån enkätens syfte och frågeställningar finns risk att kyrkoherdar som har en negativ attityd gentemot digitalisering inte har besvarat enkätundersökningen i samma utsträckning. Om det finns en underrepresentation av negativa kyrkoherdar i materialet skulle detta dock inte säga emot resultaten att attityd spelar roll för det digitala omställningsarbetet. Det skulle istället förstärka de slutsatser som framkommer kring effekter av attitydskillnader hos kyrkoherdar för det digitala omställningsarbetet. Sammantaget framträder ett ambivalent förhållande till digitaliseringens plats i församlingslivet inom Svenska kyrkan, vilket påverkar omställningen.

57. Chow & Kurlberg 2020.

58. Det finns inga statistiska samband som visar att exempelvis yngre kyrkoherdar skulle ha en odelat mer positiv attityd gentemot digitaliseringens möjligheter jämfört med äldre kyrkoherdar eller att det finns några statistiskt säkerställda skillnader mellan kyrkoherdar som identifierar sig som män eller kvinnor.

Foto: Kristin Lidell/Ikon

Svenska kyrkan som digital mötesplats

Under normala omständigheter präglas Svenska kyrkans församlingsliv av att människor möts och samtalar i kyrkans lokaler. Interaktion sker mellan människor vid sopplunchen, i konfirmandgruppen, på språkkaféet, inför, under och efter gudstjänsten, och inte minst i den enskilda själavården. Att mötas och samtala om livet och vardagen är en del av att visa omsorg om varandra och känna gemenskap. I det här kapitlet riktas fokus mot vad som hänt med dessa så viktiga mötesplatser då det lokala församlingslivet inte kunde fortlöpa som vanligt under våren 2020.

De frågeställningar som är vägledande i kapitlet är:

- » Hur har Svenska kyrkans församlingar arbetat med interaktion vid digitala mötestillfällen?
- » Hur har den digitala själavården påverkat kyrkoherdarnas pastoralteologiska roll?

Forskningen kring sociala medier och onlinekommunikation visar att de har potential att skapa möjligheter till gemenskap mellan människor oberoende av geografiska avstånd.

BEGRÄNSAD DIGITAL INTERAKTION OCH INTERAKTIVITET UNDER VÅREN

Forskningen kring sociala medier och onlinekommunikation visar att de har potential att skapa möjligheter till gemenskap mellan människor oberoende av geografiska avstånd.⁵⁹ Ett av huvudsyftena med att använda sociala medier är att få möjlighet till interaktion och ömsesidigt utbyte genom de digitala

59. boyd 2011.

mötesplatserna.⁶⁰ Dynamiska och relationsskapande element i det digitala formatet skiljer dem från tidigare medier som främst haft karaktären av envägskommunikation från sändare till mottagare.⁶¹ Det nya är att digitala medier har potential att inkludera och skapa ömsesidiga möten mellan människor genom dubbelriktad kommunikation.⁶² Användning av digitala medier är dock inte i sig självt relationsskapande. Exempelvis är skillnaden liten jämfört med andra medier, såsom TV eller radio, om de digitala gudstjänstdeltagarnas möjlighet till interaktivitet är begränsad.

Två av tre kyrkoherdar säger att församlingarna har velat skapa en digital gemenskap när det inte gick att upprätthålla församlingsgemenskapen på annat sätt.

Att möjliggöra samhörighet och gemenskap är det huvudmotiv som majoriteten av kyrkoherdarna anger till varför de valt att göra en digital omställning under pandemin. Två av tre kyrkoherdar säger att församlingarna har velat skapa en digital gemenskap när det inte gick att upprätthålla församlingsgemenskapen på annat sätt.

Ett sätt att möjliggöra den efterlysta digitala gemenskapen är att använda interaktion och interaktivitet mellan de som exempelvis leder en digital gudstjänst och de som deltar i gudstjänsten på andra sidan skärmen.⁶³ I det digitala rummet är interaktionen med gudstjänstdeltagarna något som kräver en annan form av planering och eftertanke än vad motsvarande område kräver i det lokala kyrkorummet när församlingen är på plats. Då är det möjligt att exempelvis läsa av församlingens reaktioner, få respons och feedback snabbt från församlingen, inta olika positioner och röra sig i rummet, be tillsammans och

60. Carr 2015.

61. Lievrouw & Livingstone 2010, s.3; Shannon & Weaver 1949.

62. Campbell 2020a; Downes & McMillan 2000, s. 159.

63. Den typen av interaktion och möten som framförallt undersöks i det här avsnittet är sådana som inkluderas i det synkrona mötet. Det synkrona mötet är när deltagare firar en digital gudstjänst tillsammans i realtid. Forskningen särskiljer synkrona möten från asynkrona möten, där interaktionen istället består av förinspelade gudstjänster eller hälsningar från församlingarna. Interaktionen och ömsesidiga möten mellan människor blir då förskjutet i tid och mer begränsad än i synkrona möten. Se t.ex. Peterson et al 2018; Dysthe 2003.

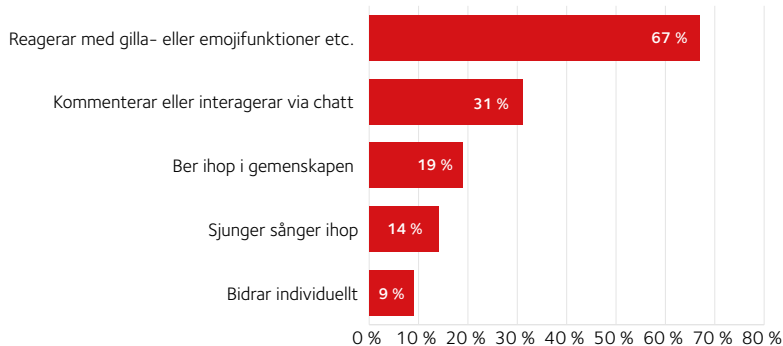
känna genklang i sång. Men den möjlighet till interaktion och interaktivitet som församlingar är vana vid förändras radikalt när de ställt om till digitala lösningar.

Istället har interaktionen under vårens digitala gudstjänster bestått i exempelvis gillningar, känslouttryck i form av emojis och hejarop i chattfunktionen. Sju av tio församlingar som haft någon digital gudstjänst under våren, har möjliggjort för deltagarna att reagera med gillafunktioner, vilket framgår av figur 8. Ett annat sätt som är relativt vanligt har varit att skapa interaktion via chattfunktionen, vilket en tredjedel av de församlingar som ställt om till digitala format har erbjudit. Vilka digitala plattformar som använts har inte studerats här, men mest troligt är Facebook, Youtube eller Instagram.

En förutsättning för en ömsesidig kommunikation är att interagera med varandra.

Trots att möjligheten har funnits för den digitala gemenskapen att använda sådana funktioner, pekar forskningen på att denna typ av interaktion och interaktivitet har tydliga begränsningar

FIGUR 8. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM ANVÄNT INTERAKTIVA MOMENT I DEN DIGITALA VERKSAMHETEN UNDER PANDEMIN, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

när det kommer till att skapa samhörighet och gemenskap.⁶⁴ Utan ömsesidigt utbyte är det svårt att fördjupa relationen mellan människor. Även då ambitionen är att skapa interaktivitet, lyckas det inte alltid. Det kan vara få som väljer att interagera i det digitala rummet, eller ovana att fånga upp de digitala deltagarna. Den Danska kyrkans rapport om församlingarnas omställning under pandemin, visar konkret hur de som leder gudstjänstförsamlingen ofta glömt bort att hålla koll på chatten under gudstjänsten.⁶⁵ Församlingar har med andra ord inte hanterat moderering av chattkommentarer fastän de givit möjlighet till interaktivitet och uppmuntrat deltagare till att använda sig av funktionen i teorin. Detta resulterar i envägskommunikation där deltagarna i den digitala gudstjänsten inte får en känsla av att vara delaktiga.

Knappt en femtedel av församlingarna,
19 procent, har berett möjlighet för deltagarna
att be ihop.

Att höra varandra under en pågående bön eller sjunga tillsammans i det digitala rummet, är sådana interaktiva moment som forskningen lyfter fram som faktorer som kan bygga samhörighet och relationer på motsvarande sätt som om det görs på plats i det lokala kyrkorummet.⁶⁶ Relativt få kyrkoherdar har svarat att detta gjorts möjligt i församlingarnas digitala verksamhet. Mer ofokuserad eller begränsad interaktion i form av ”gillningar” eller chattmeddelanden är betydligt vanligare. Knappt en femtedel av församlingarna, 19 procent, har berett möjlighet för deltagarna att be ihop i det digitala mediet. En något mindre andel, 14 procent, uppger att gudstjänstdeltagarna har kunnat sjunga tillsammans i en gemenskap. Knappt en tiondel av församlingarna har arbetat med att inkludera enskilda individer, såsom gudstjänstvärdar, att bidra under den digitala gudstjänsten på distans.

Resultatet pekar på att få församlingar har arbetat med interaktiva moment i de digitala formaten. Även om en klar majoritet av församlingarna har bedrivit församlingsarbete

64. Hall 2016; Goffman 1963; Donnelly 2013.

65. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter 2020, s. 157.

66. Hall 2016.

digitalt under pandemin, har de interaktiva momenten i mötet mellan människor som är så viktiga för att skapa en församlings- och gudstjänstgemenskap, inte ställts om i motsvarande utsträckning. I de fall detta har gjorts, har det i huvudsak varit genom att gilla gudstjänsten eller skicka chattmeddelanden med glada hejarop. Detta betraktas enligt forskningen som en typ av ofokuserad interaktion, där möjligheten till fördjupade relationer, samhörighet och gemenskap är begränsad.⁶⁷ Här finns det en diskrepans mellan den församling som kyrkoherdarna ger uttryck för att vilja skapa genom den digitala omställningen, och den identitet som ges uttryck för i det digitala arbetet.

Chow och Kurlberg ger exempel på att Svenska kyrkans hantering av den digitala omställningen har varit mindre kreativ än i andra länder.⁶⁸ En förklaring kan vara att restriktionerna varit mindre strikta i Sverige än i övriga världen. Medarbetare i Svenska kyrkan har kunnat fortsätta verka i kyrkobyggnaderna. Det har inneburit att präster inte heller utmanats i att tänka nytt för att skapa interaktion i gudstjänsterna eller utforma ett "kyrkoliknande" rum i sina hem, vilket varit vanligt i exempelvis Danmark.⁶⁹ En respondent uttrycker i fritextsvar svårigheterna i det svenskkyrkliga sammanhanget: *"det skapar utmaningar i att balansera mellan att ha en levande församling på plats i kyrkorummet, med en församling i det digitala som ändå ska vara ett"*.

Vissa försök till interaktion har gjorts genom att kunna be tillsammans eller bidra på annat sätt oberoende om människor deltar lokalt eller digitalt.

Utifrån Sverige som ett tämligen unikt fall i världen, indikerar avsaknaden av fördjupande fokuserad interaktion att Svenska kyrkans församlingar i stor utsträckning valt att helt enkelt överföra sina vanliga gudstjänster till en digital plattform – så kallad *transfer strategy* enligt Campbells indelning av olika

67. Hall 2016.

68. Chow & Kurlberg 2020.

69. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter 2020, s. 149ff.

typer av digitala gudstjänster.⁷⁰ I dessa fall har ingen särskild anpassning av gudstjänsten eller annan församlingsverksamhet gjorts till det digitala genom att öppna upp för interaktion och ömsesidighet. Istället har karaktären på församlingarnas digitala verksamhet varit mer av envägskommunikation från sändaren i kyrkorummet, till mottagarna på andra sidan skärmen. Men vissa försök till interaktion har gjorts genom att kunna be tillsammans eller bidra på annat sätt oberoende om människor deltar lokalt eller digitalt. Detta tillvägagångssätt tangerar det som Campbell definierar som att översätta gudstjänsten till att passa in i det digitala rummet. Våra resultat tyder dock på att få församlingar på detta sätt arbetar med dubbelriktad kommunikation och fokuserad interaktion, trots att digitala medier har potential för det.

Endast 5 procent av församlingarna har haft någon form av digitaliserad måltids- eller kaféverksamhet under våren.

SOCIALT PRÄGLADE MÖTESPLATSER STÄLLS INTE OM – DE STÄLLS IN

När Sverige inte präglas av en pandemi, är Svenska kyrkan en mötesplats där människor träffar varandra i kyrka, församlingshem eller andra platser. Det är dock många av dessa socialt präglade lokala mötesplatser som har ställts in under pandemin. Även i den digitala omställningen lyser kyrkfikat och annan gemensam måltidsverksamhet eller språkkaféer, med sin frånvaro i Svenska kyrkan. Endast 5 procent av församlingarna har haft någon form av digitaliserad måltids- eller kaféverksamhet under våren. Svårigheten att ställa om lokala mötesplatser till digitala sådana, vittnar också erfarenheter från andra länder om.⁷¹ Men lyckade exempel internationellt finns på hur just kyrkfikat flyttat in på Zoom eller andra digitala plattformar. Där har gudstjänstbesökare kunnat samtala och interagera med varandra efter en digital gudstjänst på motsvarande sätt som efter en gudstjänst i det lokala rummet.

Den gemenskap och interaktion som vanligtvis genomsyrar kyrkans lokala mötesplatser, är också något som många kyrko-

70. Campbell 2020a.

71. Thumma 2020.

herdar uppger att de saknat under pandemin. Istället för att hitta nya sätt att ställa om även kyrkans mötesplatser i digital form, har församlingarnas omställningsarbete i hög grad handlat om att lära sig tekniken för att överhuvudtaget få till stånd den digitala verksamheten.

Detta visar på betydelsen av att som församling tänka igenom vad syftet är med den digitala verksamheten och låta det genomsyra valet av digitala plattformar.

Av denna studie framgår inte vilka typer av sociala medier eller digitala plattformar som har använts av Svenska kyrkans församlingar under pandemin. Men det är troligt att majoriteten av den digitala verksamheten skett i det som inkluderas i begreppet sociala medier, exempelvis sändningar över Facebook, Instagram eller Youtube. Andra digitala plattformar som Zoom, Teams och Skype öppnar upp andra typer av interaktiva möjligheter än de sociala medierna, men utifrån resultaten kring vilka interaktiva moment som använts i den digitala verksamheten under våren, tycks de användas sparsamt. Detta visar på betydelsen av att som församling tänka igenom vad syftet är med den digitala verksamheten och låta det genomsyra valet av digitala plattformar, och hur de används.

SJÄLAVÅRD UNDER PANDEMIN OCH TILLFREDSSTÄLLESEN I PRÄSTROLLEN

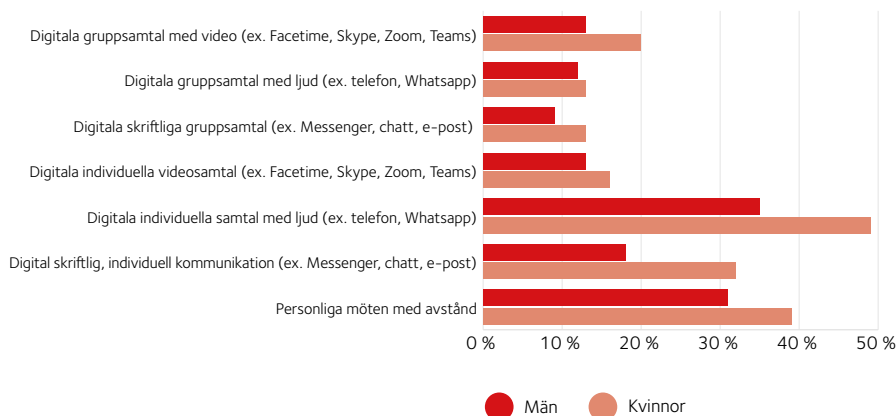
I en församling finns det själavårdande inslag, både i form av den enskilda själavården och i det övriga församlingslivet. Det finns i interaktionen då ansvarig präst eller diakon hälsar människor välkomna till gudstjänst, småpratrar och följer upp hur livet ter sig för församlingsmedlemmarna när de spontant träffas i kyrkans lokaler. Dessa mötestillfällen har fått stå tillbaka i det digitala omställningsarbetet. I det här avsnittet riktas därför ljuset mot hur själavården har ställts om under våren 2020, med särskilt fokus på mönster i den digitala omställningen och vad det betyder för kyrkoherdarnas upplevelse i relation till prästrollen.

ATT STÄLLA IN ELLER STÄLLA OM SJÄLAVÅRD

En av de tydligaste utmaningarna i att bedriva själavård digitalt, är den osäkerhet som präglar användandet av digitala plattformar vad gäller att upprätthålla datasäkerhet och tystnadsplikten gentemot konfidenten. Detta är också något som Svenska kyrkan uppmärksammade från nationell nivå under våren 2020.⁷² Med hänvisning till riskerna har var fjärde kyrkoherde valt att avstå från att hålla själavårdande samtal digitalt under våren.

De kyrkoherdar som har ställt om har främst använt "digitala ljudsamtal" för att bedriva själavård under pandemin. Fyra av tio kyrkoherdar har haft regelbundna samtal med människor under våren via Skype, WhatsApp eller Messenger, men även vanliga telefonsamtal inkluderas häri. Drygt tre av tio kyrkoherdar har regelbundet träffat människor lokalt för personliga själavårdssamtal om än med vissa nödvändiga anpassningar. Ett annat relativt vanligt sätt att upprätthålla kontakt med människor inom ramen för själavården har varit att använda skriftlig kommunikation. Nästan var fjärde kyrkoherde har haft regelbunden kontakt med människor via e-post eller använt någon chattfunktion. Av figur 9 framgår dock att det finns tydliga könsskillnader. De kvinnor bland kyrkoherdarna som besvarat enkäten har i högre grad fortsatt att bedriva själavård och ställt om till digitala format än männen. Skillnaden mellan könen är särskilt framträdande när det kommer till individuella digitala samtal.

FIGUR 9. ANDEL KYRKOHERDAR SOM HAFT REGELBUNDEN SJÄLAVÅRD UNDER PANDEMIN, I PROCENT

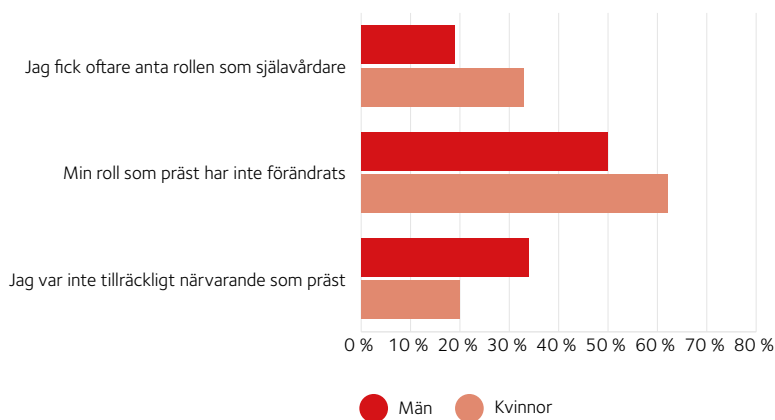

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

72. Svenska kyrkan "Digital samtalslösning för familjerådgivning", 2020.

Kvinnorna har också antagit rollen som själavårdare under våren 2020 oftare än vad de normalt brukar. Av figur 10 framgår att var tredje kvinna uppger att hon oftare har varit själavårdare under våren, jämfört med var femte man. Trots den ökade arbetsbelastningen som våren 2020 uppenbarligen inneburit för dessa kvinnor som följd av fler själavårdande samtal finns det inget sådant generellt samband med att kvinnor bland de svarande kyrkoherdarna haft en ökad arbetsbelastning under pandemin. Istället har arbetsbelastningen samband med graden av digitalisering i verksamheten, se kapitel 3.

FIGUR 10. HUR HAR DET VARIT ATT VARA PRÄST OCH SJÄLAVÅRDARE UNDER PANDEMIN?, I PROCENT

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

De kvinnor bland kyrkoherdarna som besvarat enkäten har således både upprätthållit själavård och ställt om den till digitala medier i högre utsträckning än männen. En förklaring till de uppkomna könsskillnaderna är kyrkoherdarnas privata användning av sociala medier. Detta är inte en faktor som spelat någon roll för den digitala omställningen av församlingarnas gudstjänster, men den spelar en viktig roll i kyrkoherdarnas eget omställningsarbete till digital själavård. Oavsett kyrkoherdens ålder, är det 86 procents sannolikhet att kvinnorna använt sociala medier för privat bruk redan innan coronapandemin, jämfört med 73 procents sannolikhet för männen. Detta i sin tur är en förklaring till varför det också är vanligare att kvinnorna i större utsträckning ställt om till digital själavård, i högre grad upprätthåller kontakter med människor och därmed känt sig mer tillräckliga i sin prästroll, än männen.

Detta är ett mönster som också återfinns i forskningen om kvinnor och mäns användning av sociala medier generellt. Utöver att kvinnor i Sverige använder sociala medier i sina privatliv i större utsträckning än män, precis som bland kyrkoherdarna, finns det också genusskillnader i vad som görs på sociala medier.⁷³ Kvinnor tenderar att använda sociala medier för att upprätthålla och fördjupa redan existerade relationer, medan detta inte förekommer i lika stor utsträckning bland män.⁷⁴ Det skulle kunna vara ytterligare en förklaring till varför kvinnorna bland Svenska kyrkans kyrkoherdar, har lyckats bättre i att upprätthålla vanliga kontakter och haft mer intensiv kontakt med människor under pandemin, jämfört med männen. Detta har dock inte undersökts inom ramen för denna rapport.

ROLLEN SOM SJÄLAVÅRDARE RELATERAD TILL PRÄSTIDENTITETEN

Drygt hälften av kyrkoherdarna uppger att deras roll som präst inte har påverkats av vårens omställningsarbete. De har fortsatt haft intensiv kontakt med människor trots en drastisk minskning av lokala mötesplatser i församlingarna. Samtidigt finns det kyrkoherdar som inte i samma utsträckning lyckats upprätthålla kontakten med församlingen under pandemin.

De själavårdande elementen i prästyrket är tätt sammankopplade med prästidentiteten.

Detta påverkar, som framgår av figur 11, känslan av att inte ha varit tillräckligt närvarande i sin roll som präst. Resultaten av denna undersökning tyder på att de själavårdande elementen i prästyrket är tätt sammankopplade med prästidentiteten. Var femte kyrkoherde uppger att de inte har kunnat leva upp till sin roll som präst under pandemin gentemot andra människor. Deras stödjande uppgifter som medmänniska har istället fått övertas av församlingsmedlemmarnas vänner, bekanta eller familj. Nästan en av tre kyrkoherdar, 29 procent, uppger att de upplevt att de inte har kunnat vara tillräckligt närvarande som präst under pandemin. Avsaknaden av möten med människor inom ramen för själavård, har skapat en känsla av otillräcklighet.

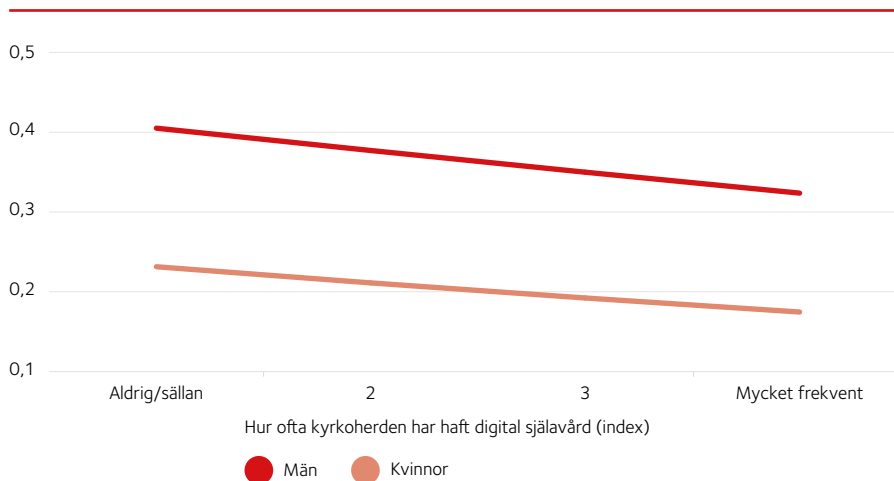
73. Internetstiftelsen 2018.

74. Krasnova et al 2017; Güzin & Kocak 2011; Williams 2019.

Samtidigt ses stora skillnader i både omfattning av självvård och upplevelse av den egna rollen – beroende på kyrkoherdens kön. Som framgår av figur 11 är det betydligt vanligare att män har känt sig otillräckliga i sin prästroll, än kvinnorna. Detta beror på att framförallt männen i studien i lägre grad lyckats upprätthålla vanliga kontakter med församlingsmedlemmar under våren och inte heller har haft lika stor andel självvårdande samtal i digital form.⁷⁵

Den tidigare forskningen om yrkesroller och identitetsskapande, konstaterar att ett yrke betecknar både vad en gör och vem en är, där yrkesrollen är integrerad i personligheten och självuppfattningen.⁷⁶ I yrkesidentiteten ingår internaliserade förväntningar som samhället har på ett visst yrke, men också förväntningar som individen själv har i sin yrkesroll och yrkesidentitet.⁷⁷

FIGUR 11. SANNOLIKHET FÖR ATT KYRKOHERDEN INTE KÄNT SIG TILLRÄCKLIGT NÄRVARANDE I SIN PRÄSTROLL UNDER PANDEMIN

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Resultaten anknyter till skillnader mellan kvinnor och män som är prästvigda i synen på ledarskap och vilka faktorer som är viktiga i prästrollen i en studie av unga präster i Svenska

75. De kyrkoherdar som identifierar sig som icke-binära ingår ej i resultat uppdelat på kön, men ingår i resultatgruppen där alla finns med. Kontroll har också gjorts för den fjärdedel av kyrkoherdarna som aktivt valt att avstå självvård på grund av säkerheten och tystnadsplikten, så att de inte påverkar resultatets slutsatser. För mer information om indexkonstruktionen i figur 11, se bilaga 1.

76. Hall 1969.

77. Burke & Stets 2009.

kyrkan och den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.⁷⁸ Unga kvinnliga präster tenderar att betona att ledarskapet i kyrkan är det viktigaste i deras prästroll, medan de unga manliga prästerna istället betonar tjänandet.⁷⁹ Kvinnorna värderade egenskaperna lyssnare, medvandrare och möjliggörare som de tre viktigaste i prästrollen, medan männen betonade vikten av att framförallt vara förkunnare och liturg, där lyssnare som viktig egenskap först kom på tredje plats.

Samtidigt ger resultatet i denna rapport delvis en annan bild. Om betoningen hos de kyrkoherdar som är män i stor utsträckning hade legat på tjänandet motsvarande som det gjorde hos de yngre manliga prästerna borde det, lite tillspetsat formulerat, inte funnits några samband mellan avsaknaden av självavårdande inslag i männens vardagsarbete och känslan att vara otillräcklig i sin prästroll.

Sammanfattningsvis visar det här avsnittet att avsaknaden av interaktion med människor i det självavårdande arbetet har påverkat den pastorala rollen negativt för de kyrkoherdar som inte lyckats göra en digital omställning av självården under pandemin. Framförallt har självårdens digitala omställning varit svårare att hantera för männen utifrån att de inte använt sociala medier privat i lika stor utsträckning som kvinnorna innan 2020 och därmed är steget till omställning större.

78. Hagman & Kejonen 2019.

79. Ibid. Författarna för fram att en kristen syn på ledarskap just handlar om ledarskapet som tjänande, men har ändå valt att göra en distinktion mellan begreppen i artikeln.

Framförallt har själavårdens digitala omställning varit svårare att hantera för männen utifrån att de inte använt sociala medier privat i lika stor utsträckning som kvinnorna innan 2020 och därmed är steget till omställning större.

Foto: Magnus Aronson/Ikon

Digitaliseringens tveeggade svärd

Detta kapitel syftar till att undersöka vilka möjligheter, hinder och behov som finns i Svenska kyrkans fortsatta digitala arbete in i framtiden. Kapitlet tar avstamp i den tidigare forskningen och den diskussion som sedan internets tidiga historia visar på två motsatta perspektiv till hur internet och digitalisering påverkar samhället i allmänhet, och kyrkorna i synnerhet – utopi och dystopi.⁸⁰ Förespråkare av det utopiska perspektivet hävdar att kyrkornas användning av internet kan skapa nya former av andlig närhet och engagemang.⁸¹ Förespråkare av ett mer dystopiskt perspektiv menar istället att digitala format inte förmår skapa andlig närhet och inte förmedlar en känsla av autenticitet.⁸²

Oavsett ingång i frågan om det digitala församlingslivets vara eller icke vara, menar forskningen att den internetbaserade kommunikationen skapar möjligheter för redan etablerade röster att stärka sin position. Bex Lewis hävdar till exempel att det är ett faktiskt problem med digital kommunikation som saknar interaktion, eller endast erbjuder ofokuserad interaktion på motsvarande sätt som kapitel 4 visar har varit vanligast i Svenska kyrkans digitala omställning. När interaktionen är begränsad, skapar det mer fokus på ett fåtal individer under den digitala gudstjänsten, till skillnad från i den lokala motsvarigheten. Att exempelvis prästen hamnar mer i centrum beror på att andra liturgiska funktioner som inte inryms i det digitala formatet försvinner. Detta förstärks även av svårigheten att upprätthålla fokus på relationer och gemenskap i hela den digitala församlingen.⁸³

80. Hojsgaard & Warburg 2005.

81. Zaleski 1997; Wilson 2000.

82. Brooke 1997; Jantz 1998.

83. Lewis 2018.

Utöver de konsekvenser som brister i det digitala gudstjänstformatet kan leda till, behandlar det här kapitlet också möjligheterna. Kyrkans digitaliserade verksamhet har potential att nå ut till nya målgrupper och nya gudstjänstbesökare, som inte nås, inte vill eller inte kan besöka den lokala kyrkan eller de lokala gudstjänsterna.

Följande frågeställningar är vägledande i kapitlet:

- » Har kyrkoherdarnas attityd gentemot den lokala gudstjänsten förändrats under våren 2020?
- » Upplever kyrkoherdarna att de når fler eller färre genom sina digitala gudstjänster?
- » I vilken utsträckning vill kyrkoherdarna i Svenska kyrkan fortsätta det digitala arbetet i församlingarna efter coronapandemin?

DEN DIGITALA GUDSTJÄNSTEN UTMANAR OCH FÖRÄNDRAR FORMERNA FÖR TILLBEDJAN

Majoriteten av kyrkoherdarna tycker att de sett vissa av de svårigheter som inryms i det mer dystopiska perspektivet kring kyrkans digitalisering. En majoritet, 70 procent, av kyrkoherdarna tycker att tillbedjan som de varit vana vid från den lokala gudstjänsten, har utmanats när gudstjänsterna blev digitala. Utmaningen har exempelvis bestått i att de saknat samspelet och interaktiviteten med församlingen på motsvarande sätt som går att skapa när de befinner sig i kyrkorummet under en lokal gudstjänst. Som exempel på de moment som kyrkoherdarna har saknat, nämns genklngen vid sång och möjligheten till växelläsning. Eftersom det fortsatt varit möjligt att ha gudstjänstvärdar eller musiker på plats i kyrksalen har en digitalisering oftast inneburit en överföring utan att det funnits en strategi för att översätta gudstjänsten till det digitala formatet, vilket konstaterades i kapitel 4.⁸⁴

Istället har kyrkoherdarnas roll som liturg blivit viktigare i det digitala formatet.

Istället har kyrkoherdarnas roll som liturg blivit viktigare i det digitala formatet. Detta kopplas samman med att de som präster har stått mer i centrum i den digitala gudstjänsten, än vad de hade gjort under en lokal motsvarighet då interaktiviteten

84. Chow & Kurlberg 2020.

med gudstjänstdeltagarna har uteblivit. Det är dubbelt så vanligt att de som tycker att tillbedjan har utmanats i det digitala också tycker att de som liturger stått mer i centrum, än bland dem som inte tyckt att formerna för tillbedjan utmanats av den digitala omställningen. När den lokala gudstjänsten överförs till det digitala formatet istället för att översättas, riskerar konsekvensen bli att gudstjänsterna blir mer av ett uppträdande framför en kamera. Det är prästen och eventuellt musiker som syns och hörs, snarare än att gudstjänsten skapas i ett samspel med den gudstjänstfirande gemenskapen. Det är den problematiken som majoriteten av kyrkoherdarna som firat digitala gudstjänster under våren ger uttryck för.

Sammantaget visar resultaten på ett behov av att förstå hur den digitala gudstjänsten inte enbart handlar om att möjliggöra för människor att delta i gudstjänster, utan också hur samspelet mellan gudstjänstdeltagarna och präst påverkar den senares ämbetsförståelse i det digitala formatet.

Drygt var tredje kyrkoherde tycker att de har hittat nya former för tillbedjan i den digitala gudstjänsten.

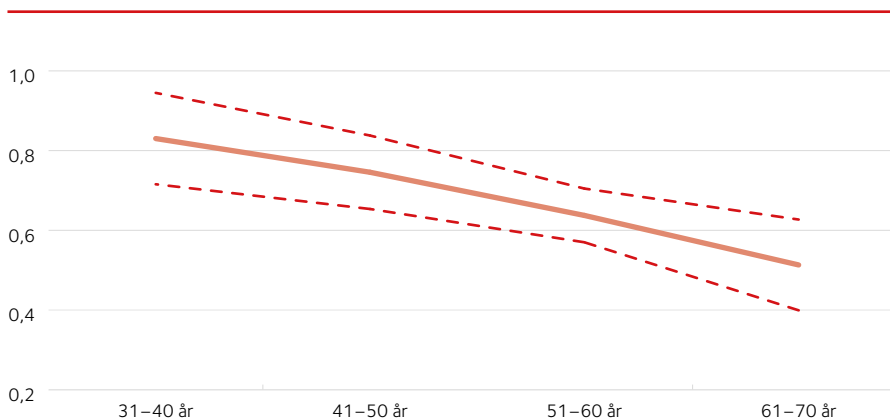
DIGITAL VS LOKAL GUDSTJÄNST – INTE ETT MOTSATSFÖRHÅLLANDE

Även om tillbedjan i gudstjänsten har utmanats av den digitala omställningen, har det inte varit ett hinder för att hitta nya former för tillbedjan i det digitala formatet. Drygt var tredje kyrkoherde tycker att de har hittat nya former för tillbedjan i den digitala gudstjänsten. En lika stor andel tycker att de också har hittat autentiska uttryck för sin tro genom den digitala kommunikationen. Framförallt är det de kyrkoherdar som i grunden har en positiv attityd gentemot digitalisering som uppger att de fått dessa nyfunna erfarenheter under våren. Av dem med positiv attityd är det 45 procent som har funnit autentiska uttryck för sin tro i den digitala gudstjänsten, jämfört med 20 procent av kyrkoherdarna med neutral attityd. Detta resultat innebär dock inte att den lokala gudstjänsten har minskat i betydelse för dem som funnit autentiska uttryck i de digitala formerna. Resultatet visar att det snarare är precis tvärtom – att den lokala gudstjänsten istället har blivit viktigare och ökat

i betydelse för dem under våren när de lokala gudstjänsterna har ställts om. Samtidigt med en ökad digitalisering uppger sex av tio kyrkoherdar att den lokala gudstjänsten har ökat i betydelse för dem under våren 2020.

Av figur 12 framgår att ju yngre kyrkoherdarna är desto viktigare har den lokala gudstjänsten blivit under pandemin, oavsett könstillhörighet eller attityd till digitalisering.⁸⁵ Bland dem som hittat nya former för tillbedjan i det digitala formatet har också betydelsen av den lokala gudstjänsten ökat under våren. 76 procent av dessa tycker att den lokala gudstjänsten har ökat i betydelse för dem, jämfört med 57 procent av dem som inte upptäckt nya former för tillbedjan.

FIGUR 12. SANNOLIKHET FÖR ATT DEN LOKALA GUDSTJÄNSTEN HAR BLIVIT VIKTIGARE UNDER PANDEMIN

Anmärkning: De streckade linjerna visar konfidensintervallen (95 procent).

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Ålder och nyfunna former för tillbedjan i det digitala formatet bidrar således både enskilt och tillsammans till förståelsen för vilka kyrkoherdar som tycker att den lokala gudstjänsten blivit viktigare. Exempelvis har en kyrkoherde i åldern 31–40 år som funnit nya former för tillbedjan under våren 89 procent sannolikhet att tycka att den lokala gudstjänsten har blivit viktigare,

85. Det finns en liten grupp av kyrkoherdar över 70 år (sju stycken), där betydelsen av den lokala gudstjänsten också har ökat något. Det är dock en för liten grupp till antalet för att redovisas i diagrammet och som skiljer sig från den generella slutsatsen i kapitlet.

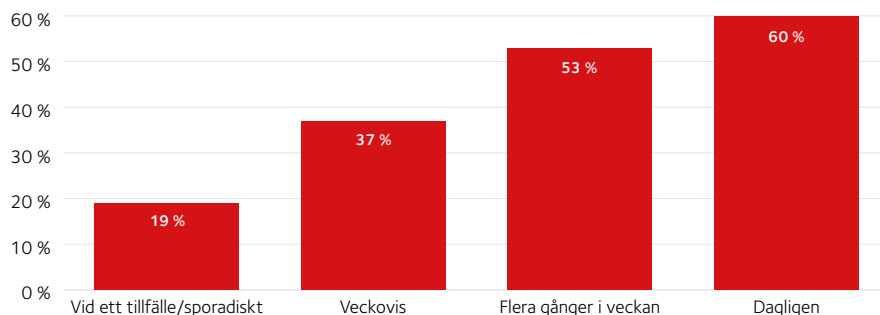
jämfört med 79 procent sannolikhet för en kyrkoherde i samma ålderskategori men som inte funnit nya former för tillbedjan. Detta kan jämföras med exempelvis kyrkoherdar mellan 61–70 år, där de som funnit nya former för tillbedjan har 64 procent sannolikhet att tycka att den lokala gudstjänsten har blivit viktigare, medan motsvarande andel för en kyrkoherde som inte har hittat nya former för tillbedjan är 44 procent. Resultatet visar således att den lokala gudstjänsten inte står i kontrast till den digitala gudstjänsten. Istället uppger kyrkoherdar som funnit nya former för tillbedjan i den digitala gudstjänsten, att de samtidigt känt saknad efter den lokala motsvarigheten. Liknande resonemang återfinns också i det faktum att nio av tio kyrkoherdar tycker att den digitala gudstjänsten ska ses som ett komplement till den lokala, medan ytterst få tycker att en digital gudstjänst helt kan ersätta den lokala gudstjänsten.

Drygt hälften, 54 procent, av församlingarna som haft digital verksamhet under våren uppger att de digitala medierna har blivit ett viktigt inslag för dem för att nå nya målgrupper.

DIGITALA MEDIER SOM ETT VERKTYG FÖR ATT NÅ NYA MÅLGRUPPER

En av de främsta fördelarna med de digitala gudstjänsterna och övrig digital verksamhet är att de möjliggör för församlingarna att nå ut till fler och andra än tidigare. Drygt hälften, 54 procent, av församlingarna som haft digital verksamhet under våren uppger att de digitala medierna har blivit ett viktigt inslag för dem för att nå nya målgrupper. Det är också relativt vanligt att församlingar som ställt om till digitalt arbete fått kontakt med tidigare okända personer genom den digitala verksamheten. Framförallt är det församlingar som har haft digital verksamhet flera gånger i veckan som uppger detta. Av figur 13 framgår det exempelvis att 60 procent av församlingarna som har haft någon digital verksamhet varje dag under våren, också fått kontakt med tidigare okända personer genom de digitala lösningarna, jämfört med 37 procent av församlingarna som har haft digitala aktiviteter veckovis.

FIGUR 13. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM HAR TAGIT KONTAKT MED TIDIGARE OKÄNDA PERSONER GENOM DIGITALA TJÄNSTER UNDER PANDEMIN, I PROCENT.

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Huvudsyftet med den digitala omställningen har för många församlingar varit att fortsätta nå församlingarnas medlemmar när de inte kunnat komma till kyrkan som vanligt för att därigenom möjliggöra samhörighet och gemenskap. Men det digitala omställningsarbetet har också öppnat upp för människor att delta från andra geografiska platser runt om i Sverige och i världen, än den geografiska plats där kyrkan är belägen. Exempelvis har personer som flyttat ändå kunnat delta i gudstjänster i sin "gamla" församling eller i en församling som de har andra affektionsmässiga band till. Men också personer som kanske inte vill eller kan ta sig till den lokala gudstjänsten, har fått ökade möjligheter att delta i församlingslivet på sina egna villkor. De digitaliserade gudstjänsterna öppnar också upp för att människor som tillhör nationella minoriteter eller är teckenspråkiga kan delta i gudstjänster på sitt eget språk även om deras lokala församlingar inte erbjuder det. Det är dock inte möjligt att utifrån denna studie undersöka omfattningen av det digitala gudstjänstdeltagandet eller vilka nya målgrupper församlingarna har nått ut till genom det digitala arbetet.

Det digitala arbetet bidrar både till att inkludera vissa människor och exkludera andra.

Det digitala arbetet bidrar både till att inkludera vissa människor och exkludera andra. Digitaliseringen av verksamheten är därmed ett tveeggat svärd som kräver en aktiv förhandling och avvägning utifrån varje unikt sammanhang i vilket församlingen verkar och vilken typ av församling som den vill vara i framtiden.

DIGITALISERINGENS FRAMTID

En fråga som många ställt sig under pandemin är huruvida den digitalisering som skett i Svenska kyrkan under 2020 kommer att kvarstå i framtiden eller om det digitala omställningsarbetet om några år kommer att betraktas som en fluga som var på tillfälligt besök under pandemin.

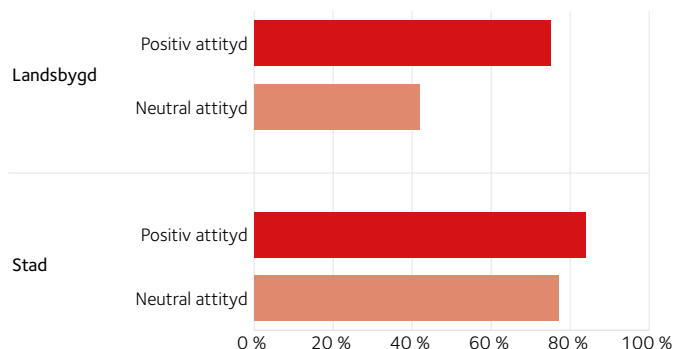
70 procent av församlingarna uppger att de troligtvis eller absolut vill fortsätta med någon typ av onlinetjänster efter pandemin.

Beständigheten i och prognosen för den digitala närvaron i Svenska kyrkans arbete efter pandemin är svår att uttala sig om. 70 procent av församlingarna uppger att de troligtvis eller absolut vill fortsätta med någon typ av onlinetjänster efter pandemin. Nästan lika många, 65 procent, vill också i framtiden erbjuda flera alternativa former för andakter, gudstjänster och bön i sitt församlingsarbete. Framförallt är det två faktorer som påverkar viljan att fortsätta med digitaliserat arbete. Precis som att den viktigaste förklaringen till varför församlingar valde att göra en digital omställning under våren 2020 var den geografiska kontexten, är den även här den viktigaste faktorn till att förstå vilka församlingar som vill fortsätta. Åtta av tio församlingar lokaliserade i städer eller förorter vill fortsätta med sitt digitala arbete efter pandemin, jämfört med sex av tio församlingar på landsbygden.

Men som framgår av figur 14 är även kyrkoherdens initiala attityd till digitalisering en förklaringsfaktor för att vilja fortsätta digitaliseringsarbetet, särskilt för landsbygdsförsamlingarna. Detta resultat, om än hypotetiskt, ligger i linje med slutsatser i denna rapport. Församlingarnas hantering av den digitala omställningen under våren kan delvis förklaras av kyrkoherdarnas ledarskap och erfarenheter. Men i studien framkommer också vikten av att det digitala arbetet krävt strategiska beslut som varit en avvägning och förhandlingsprocess utifrån församlingens demografiska sammanställning, omgivning, lokalisering och inte minst samarbetet kring digitalisering i församlingar mellan till exempel anställda och ideella.⁸⁶

86. Jämför med Campbell 2010.

FIGUR 14. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM VILL FORTSÄTTA MED DEN DIGITALA VERKSAMHETEN EFTER PANDEMI, I PROCENT.

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

Även om många församlingar vill fortsätta med det digitala arbetet efter pandemin, kräver detta resurser och reflektion inför framtiden. Den plötsliga digitala omställningen har medfört att kyrkorna präglats av att hitta tekniska lösningar och reflektera kring arbetet, snarare än tid att reflektera över vad digitaliseringen innebär utifrån ett teologiskt perspektiv.⁸⁷

Tre av fyra kyrkoherdar efterlyser teologisk reflektion kring att vara kyrka online.

Detta är också något som syns tydligt bland kyrkoherdarna när de får ta ställning till vilka behov de identifierar för att församlingarna ska kunna tillhandahålla fungerande digitala tjänster framöver. Tre av fyra kyrkoherdar efterlyser teologisk reflektion kring att vara kyrka online, vilket framgår av figur 15. Framförallt är det de kyrkoherdar som i grunden är positiva till digitalisering, som också efterlyser mer teologisk reflektion. Det är fyra gånger så vanligt att kyrkoherdar med positiv attityd gentemot digitalisering efterlyser teologisk reflektion, än kyrkoherdar med neutral attityd. Det är inte heller speciellt förvånande då det är vanligare att den förstnämnda gruppen vill arbeta vidare med digitaliseringen i framtiden.

87. Campbell 2020a.

FIGUR 15. FRAMTIDA BEHOV FÖR ATT TILLHANDAHÅLLA DIGITAL VERKSAMHET EFTER PANDEMIN, I PROCENT.

KÄLLA: CONTOC – CHURCHES ONLINE IN TIMES OF CORONA.

För att tillhandahålla digitaliserad verksamhet i framtiden, har kyrkoherdarna också fått identifiera vilka mer praktiska behov de ser att Svenska kyrkans olika nivåer behöver arbeta med framöver. Det som toppar kyrkoherdarnas behovsinventering är bättre teknisk infrastruktur, men också stöd av ideella och ett ökat samarbete på stiftsnivå. Allt detta sammantaget är viktigt att beakta inför Svenska kyrkans digitala arbete efter pandemin.

Foto: Kristin Lidell/Ikon

Avslutande diskussion

Svenska kyrkans devis för att möta pandemin har varit att ”vi ställer inte in, vi ställer om”. Att möta effekterna av pandemin och leva upp till devisen har inneburit många utmaningar, men också nyvunna erfarenheter. Syftet med denna studie har varit att fånga de förändringar som skedde i Svenska kyrkans församlingsarbete under coronapandemins första våg, med fokus på användningen av digitala medier. Studien baseras på enkätsvar från kyrkoherdar under försommaren och tidig höst 2020.

Även om församlingarna uppmanats till att inte ställa in verksamhet när pandemin slog till, uppger åtta av tio kyrkoherdar att deras församlingar har behövt ställa in verksamhet under året. Drygt en tredjedel av alla kyrkliga handlingar har skjutits upp på obestämd framtid, och en fjärdedel av kyrkoherdarna har valt att inte själva ställa om till digital självvård med hänvisning till rädslan att bristen på datasäkerhet kan röja uppgifter som är skyddade av tystnadsplikten. Detta är bara några av de utmaningar som blivit synliga i församlingarnas arbete i spåret av pandemin.

Svenska kyrkans viktiga roll i samhället har också blivit tydligt i det diakonala arbetet.

Men Svenska kyrkans viktiga roll i samhället har också blivit tydligt i det diakonala arbetet. Under perioden mars till juni uppger sex av tio kyrkoherdar att församlingarna haft leverans av matkassar och medicin som en del av sitt arbete under pandemin. Majoriteten av församlingar har gjort detta i egen regi med egna medel. Endast en mindre del har gjort det i samarbete med exempelvis kommunen, MSB eller Röda Korset. Ytterligare anpassningar och omställningar som församlingarna gjort under pandemin för att upprätthålla församlingslivet, har varit att

anordna utomhusaktiviteter som gudstjänster eller promenadverksamhet. Trots utbredda försök att nå de riskgrupper som befunnit sig i isolering uppger tre fjärdedelar av församlingarna att det likväl varit svårt att nå personer på särskilda boenden. Ett digitalt utanförskap tenderar att förstärka redan etablerade socio-ekonomiska skillnader, och drabbar därtill även gruppen äldre i högre utsträckning.

Digitala lösningar kom i majoriteten av Svenska kyrkans församlingar snabbt på plats.

Samtidigt har digitaliseringen möjliggjort för ett fortsatt levande församlingsliv. Digitala lösningar kom i majoriteten av Svenska kyrkans församlingar snabbt på plats. Coronapandemins konsekvenser fungerade som katalysator i att ställa om och anpassa Svenska kyrkan till en digital samtid. Trots en tidigare utbredd digital närvaro i form av konton på sociala medier och hemsidor, var det enbart drygt var tionde församling som innan pandemin digitaliserat gudstjänst- eller andaktslivet. När våren var över, var andelen sju gånger högre. Pandemin har ställt Svenska kyrkan inför behovet av att på ett genomgripande sätt arbeta med digitalisering av verksamheten, vilket tidigare inte upplevts vara akut för en kyrka med tydlig lokal förankring och folkkyrklig karaktär.

Under perioden mars till juni 2020 hade 84 procent av församlingarna i denna undersökning testat att använda digitala livesändningar eller inspelade aktiviteter i någon form. Det har då främst varit fråga om gudstjänster, andakter eller bönestunder. Nästan 70 procent har haft digital verksamhet minst en gång per vecka under perioden mars till juni. Den initiala tanken med det digitala omställningsarbetet var att möjliggöra för människor som normalt brukar mötas i den lokala församlingen, att fortsätta fira gudstjänst tillsammans. Det är dock tydligt att de digitala gudstjänsterna också nått ut bredare. Åtta av tio kyrkoherdar uppger att fler människor och nya målgrupper har deltagit i deras digitala gudstjänster jämfört med den lokala gudstjänsten. Sannolikheten för att ha ställt om till digitala gudstjänstalternativ är större för församlingar i städer, där förberedelserna av den digitala verksamheten görs i team och där kyrkoherden har egna tidigare erfarenheter av sociala medier i sin yrkesroll. Kyrkoherdens tidigare erfarenheter av sociala medier har framförallt varit viktig för landsbygdsförsamlingarnas val att ställa om till digitala lösningar.

Annat församlingsarbete har inte digitaliserats i motsvarande omfattning. Knappt hälften har använt digitala lösningar i konfirmandverksamheten, och ännu färre i övriga barn- och ungdomsgrupper. En av anledningarna kan vara att barn och unga fortfarande hade möjlighet att träffas i kyrkan som vanligt under våren och därför inte hade samma behov av omställning som gudstjänstarbetet. Tröskeln till att digitalisera undervisning och lärande har varit högt för församlingarna. För att ta detta steg har kyrkoherdens attityd till digitala mediers möjligheter spelat en avgörande roll. Däremot har inte kyrkoherdens ålder eller kön någon betydelse för valet att digitalisera vare sig gudstjänster eller annat församlingsarbete.

Kön har dock haft en stor betydelse för beslut om formerna för självvård och upplevelsen av den egna tillfredsställelsen i rollen som präst under pandemins första månader. Det är betydligt vanligare att män har känt sig otillräckliga i sin prästroll, än kvinnor under pandemin. Rapporten visar att detta beror på att det framförallt är männen som inte har lyckats upprätthålla vanliga kontakter med människor i församlingen under våren och inte heller haft lika stor andel självvårdande samtal i digital form, som de kvinnor som besvarat enkäten. En anledning till de tydliga skillnaderna beror på att kvinnor i högre utsträckning har använt sociala medier i sitt privatliv än männen innan pandemin. Dessa resultat blottlägger viktiga aspekter i kyrkoherdarnas syn på arbetsuppgifter och hur dessa hänger samman med den egna tillfredsställelsen och identiteten som präst i en tid av samhällskris.

Den kristna gemenskapen som är kärnan i att vara kyrka har ställts på sin spets under pandemin.

Att träffas för gemenskap och samtal med varandra i den lokala kyrkan och församlingshemmet är något som under normala omständigheter präglar församlingslivet. Den territoriella församlingen, byggnaden och människors kroppsliga närvaro är centrala i den lokala gestaltningen av att vara kyrka. Relationer och gemenskap byggs i gudstjänstfirandet, vid sopplunchen, i konfirmandgruppen och på språkkaféet. Den kristna gemenskapen som är kärnan i att vara kyrka har ställts på sin spets under pandemin. Denna studie visar att det är just de sociala mötesplatserna eller de mer gemenskapsfrämjande inslagen som i hög utsträckning har ställts in.

Avsaknaden av interaktiva element mellan människor har också präglat genomförandet av de digitala gudstjänsterna. Det absolut vanligaste sättet att använda de digitala medierna på, har varit att överföra den lokala gudstjänsten till det digitala mediet utan att anpassa med möjligheter till interaktivitet. Enklare uttryckt – många församlingar har satt upp en kamera eller mobiltelefon och sänt ut gudstjänsten på exempelvis sociala medier utan större anpassningar till att gudstjänsten varit just digital. Det finns dock exempel på församlingar som arbetat med fokuserade interaktiva moment under gudstjänsten såsom att enskilt kunna bidra i gudstjänsten, sjunga eller be tillsammans. Interaktion med församlingen är något som många kyrkoherdar själva upplever att de saknat i det digitala omställningsarbetet.

Det absolut vanligaste sättet att använda de digitala medierna på, har varit att överföra den lokala gudstjänsten till det digitala mediet utan att anpassa med möjligheter till interaktivitet.

En anledning till att Svenska kyrkan, utifrån internationella jämförelser, har en lägre grad av kreativitet i de digitala gudstjänsterna, är att församlingarna under den första coronavågen kunnat fortsätta bedriva lokal verksamhet i kyrkobyggnaden. Det tvingande behovet att hitta nya sätt att fira gudstjänst, hitta nya former för virtuella mötesplatser och interaktivitet, har varit mindre när församlingarna har kunnat nyttja kyrkobyggnaderna och kyrkorummet på det sätt som de varit vana vid. Detta har varit en nåd och fyllt en viktig funktion i att hålla fast vid något som känns som vanligt i en ovanlig och orolig tid. Men det har också medfört nackdelar då det digitala omställningsarbetet för mötesplatser och tvåvägskommunikation med möjlighet till fördjupade relationer, blivit åsidosatt.

Resultaten väcker tankar och frågor om vilken typ av digital kyrka som Svenska kyrkan vill vara och hur strävan efter att skapa gemenskap också får genomsyra valet av digitala lösningar. Det finns ett behov av att anpassa det digitala arbetet så att det står i samklang med hur församlingen tolkar sitt uppdrag och vad den vill stå för. Om mellanmänskliga möten som skapar gemenskap och fördjupade relationer står i fokus i församlingslivet, skapas en dissonans om mötet med församlingen online inte möjliggör detta.

Samtidigt har den omfattande digitala verksamheten under våren och sommaren öppnat dörren för trogna gudstjänstfirare att fortsätta vara en del av gudstjänsten. Den har också öppnat upp en digital dörr för nya människor och målgrupper att bli en del av församlingen i det digitala formatet.

När fallen av covid-19 minskade under sommaren 2020 är det tydligt att många av Svenska kyrkans församlingar avslutade sin digitala verksamhet. I början av hösten uppgav tre av tio församlingar att de hade digitala gudstjänster jämfört med sju av tio församlingar som hade digitala gudstjänster minst en gång i veckan under våren. Att abrupt sluta med den digitala verksamheten, kan i det avseendet vara lika problematiskt som att plötsligt ställa in den lokala församlingens gemenskapen eller lokala gudstjänsten. Vad händer med de människor som aktivt sökt upp den digitala församlingens verksamhet och gudstjänster om församlingarna plötsligt slutar tillgängliggöra detta? Det är en av många frågor som Svenska kyrkan behöver förhålla sig till på vägen mot framtidens kyrka.

Med dess för- och nackdelar är digitala medier och internet här för att stanna i människors liv – och därmed i församlingslivet. För många, särskilt unga, går det knappast att längre tala om att tillvaron är uppdelad i å ena sidan en virtuell verklighet och å andra sidan en fysisk ”verklig” verklighet. Hur församlingar möter och använder den nya informations- och kommunikationstekniken för att göra den till en del av religiös praktik är under förhandling. Många församlingar har en vilja och ett behov av att fortsätta det digitala utvecklingsarbetet. I denna process efterfrågar kyrkoherdarna både vägledning i hur den kan användas och framförallt teologisk reflektion och diskussion om vilka konsekvenserna kan bli för Svenska kyrkan nationellt och lokalt. Vad innebär exempelvis det digitala arbetet för församlingarnas geografiska hemvist och hur församlingen fortsatt är ett men finns både i det lokala och i det digitala rummet?

Denna undersökning har pekat på omfattningen av och några mönster i Svenska kyrkans församlingar under den första coronavågen under våren och sommaren 2020. För en större kunskap om att vara kyrka online behövs vidare studier av hur det digitala församlingslivet gestaltar sig och uppfattas av alla i församlingen, hur valet av uttryck och format motiveras teologiskt, hur interaktiva digitala gemenskaper skapas, samt människors förändring av religiösa praktiker under och efter pandemin.

Referenser

- Ariel, Yaron & Avidar, Ruth 2015. "Information, Interactivity and Social Media". *Atlantic Journal of Communication* 23:1.
- Berger, Teresa 2018. *Worship: Liturgical Practices in Digital Worlds*, New York: Routledge.
- boyd, danah 2011. "Social Network Sites as Networked Publics Affordances, Dynamics, and Implications". I Papacharissi, Zizi. (red): *Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites*. New York: Routledge.
- Brooke, Tal 1997. *Virtual Gods*. Eugene: Harvest House Publishers.
- Burke, Peter J. & Stets, Jan 2009. *Identity theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, Heidi 2005. *Exploring Religious Community Online: We are One in the Network*. New York: Peter Lang.
- Campbell, Heidi 2010. *When Religion Meets New Media*, London & New York: Routledge.
- Campbell, Heidi 2013. "Community". I Campbell, Heidi (red): *Digital Religion. Understanding Religious Practise in New Media Worlds*. London & New York: Routledge.
- Campbell, Heidi 2020a. "What Religious Groups Need to Consider When Trying to Do Church Online". I Campbell, Heidi (red). *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Campbell, Heidi 2020b. "Studying Digital Ecclesiology: How Churches are Being Informed by Digital Media and Cultures". *Ecclesial Practices* 8:1.
- Campbell, Heidi & Evolvi, Giulia 2019. "Contextualizing Current Digital Religion Research on Emerging Technologies". *Journal of Human Behaviour and Emerging Technologies* 1:3.
- Carr, Caleb T. & Hayes, Rebecca 2015. "Social Media: Defining, Developing, and Divining". *Atlantic Journal of Communication* 23:1.
- Cheong, Pauline Hope 2013. "Authority". I Campbell, Heidi (red): *Digital Religion. Understanding Religious Practise in New Media Worlds*. London & New York: Routledge.
- Cheong, Pauline Hope, Fischer-Nielsen, Peter, Gelfgren, Stefan & Ess, Charles (red) 2012. *Digital Religion, Social Media and Culture: Perspectives, Practices and Futures*. New York: Peter Lang.
- Chow, Alexander & Kurlberg, Jonas 2020. "Two or Three Gathered Online: Asian and European Responses to covid-19 and the Digital Church". *Studies in World Christianity* 26:3.
- Dijk van, Jan & Hacker, Kenneth 2003. "The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon". *The Information Society* 1:5.

- Donnelly, Christopher M. & Wright, Bradley 2013. "Goffman goes to Church: Face-saving and the Maintenance of Collective Order in Religious Service". *Sociological Research Online* 18:1.
- Downes, Edward, J. & McMillan, Sally, J., 2000, "Defining interactivity, A qualitative identification of key dimensions", *New Media & Society*, 2:2.
- Dysthe, Olga 2003. *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Edwards, Mark, U. 1994. *Printing, propaganda and Martin Luther*. Los Angeles: University of California Press.
- Eisenstein, Elizabeth 1979. *The printing press as an agent of change: communications and cultural transformations in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farrell, Justin 2011. "The Divine Online: Civic Organizing, Identity Building, and Internet Fluency Among Different Religious Groups". *Journal of Media and Religion* 10:2.
- Fischer Nielsen, Peter 2012. "Pastors on the internet". *Digital Religion, Social Media and Culture: Perspectives, Practices and Futures*. New York: Peter Lang.
- Fuchs, Christian 2014. *Social Media: A Critical Introduction*. London: Sage Publications.
- Gelfgren, Stefan 2003. *Ett utvalt släkte: Väckelse och sekularisering – Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1856–1910*. Umeå universitet.
- Gelfgren, Stefan 2015. "Why Does the Archbishop not Tweet? How Social Media Challenge Church Authorities". *Nordicom Review* 36:1.
- Gelfgren, Stefan, kommande. "Negotiating Online Communication – Adapt, Adjust, or Resist". I Bassimir, Anja-Maria & Gelfgren, Stefan (red): *Keeping the Faith: The Work of Religious Magazines*. Brill: Leiden.
- Goffman, Erving 1963. *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Güzin, Mazman, S. & Kocak, Yasemin 2011. "Gender Differences in using Social Networks". *The Turkish Online Journal of Educational Technology* 10:2.
- Hagman, Patrik & Kejonen, Eetu 2019. "Kön, kyrka och kyrkligt ledarskap. En teologisk studie av unga prästers uppfattningar i Finland och Sverige". *Scandinavian Journal for Leadership & Theology*, vol 6.
- Hall, Jeffrey, A. 2016. "When is social media use social interaction? Defining mediated social interaction". *New Media and Society* 20:1.
- Hall, Richard 1969. *Occupations and the social structure*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Helland, Christopher 2000. "Religion Online/Online Religion and Virtual Communitas". I Hadden, Jeffery, K. & Cowan, Douglas, E. (red): *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. London: JAI Press.

- Hojsgaard, Morten, T. & Warburg, Margit 2015. *Religion and Cyberspace*. London: Routledge.
- Hoover, Stewart, M. & Echchaibi, Nabil 2015. "Media theory and the 'third spaces of digital religion'". *Research methods and theories in digital religion studies*.
- Horsfield, James 2015. *From Jesus to the internet: A History of Christianity and Media*. New Jersey: Wiley Blackwell.
- Krasnova, Hanna, Veltri, Natasha, F., Eling, Nicole & Buxmann, Peter 2017. "Why men and women continue to use social networking sites: the role of gender differences". *The Journal of Strategic Information Systems* 26:4.
- Lewis, Bex 2018. "Social media, peer surveillance, spiritual formation, and mission: Practising Christian faith in a surveilled public space". *Surveillance & Society* 16:4.
- Lievrouw, Leah, A. & Livingstone, Sonia (Red.), 2010, *Handbook of New Media, Social Shaping and Social Consequences of ICTs*. London: SAGE Publications Ltd.
- Lindgren, Simon (red.) 2014. *Hybrid Media Culture: Sensing Place in a World of Flows*. London & New York: Routledge
- Morozov, Evgeny 2011. *The Net Delusion: How Not to Liberate the World*. London: Penguin Group.
- Peterson, Amy T., Beymer, Patrick N. & Putnam, Ralph 2018. "Synchronous and Asynchronous Discussions: Effects on Cooperation, Belonging, and Affect". *Online Learning* 22:4.
- Ribbner, Torvald 1957. *De svenska traktatsällskapen 1808–1856. Verksamhet och litteratur*. Lund: Gleerups.
- Sauerberg, Lars Ole 2009. "The Gutenberg Parenthesis – Print, Book and Cognition". *Orbis Litterarum* 64:2.
- Shannon, C. E., & Weaver, W., 1949, *The mathematical theory of communication*, Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Stolow, Jeremy 2005. "Religion and/as Media". *Theory, Culture & Society* 22:4.
- Thumma, Scott 2020. "Virtual Now, But For How Long?". I Campbell, Heidi (red). *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Williams, Joshua 2019. "The use of online social networking sites to nurture and cultivate bonding social capital: A systematic review of the literature from 1997 to 2018". *New Media & Society* 21:11.
- Wilson, Walter 2000. *The Internet Church*. Nashville: Word Publishing.
- Zaleski, Jeffrey 1997. *The Soul of Cyberspace: How New Technology is Changing Our Spiritual Lives*. San Francisco: Harper

Digitala källor

DataReportal 2019. "Digital 2019: Global Digital Overview". <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview>. Besökt: 2020-11-30.

Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter 2020. "Når Folkekirken skal spille efter reglerne – men uden for banen: Folkekirken håndtering af coronaperioden i foråret 2020". <https://www.fkuv.dk/aktuelt/nyheder/folkekirken-og-corona-1>. Hämtad: 2020-12-01.

Folkhälsomyndigheten 2020. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/k/konsekvenser-for-personer-70-ar-och-aldre-av-smittskyddsatgarder-mot-covid-19/>. Besökt: 2020-11-12.

Hansson, Erik & Albin, Maria 2020. "Stora skillnader i överdödligheten våren 2020 utifrån födelseland". *Läkartidningen*. <https://lakartidningen.se/klinik-och-vetenskap-1/artiklar-1/originalstudie/2020/06/stora-skillnader-i-overdodlighet-varen-2020-utifran-fodelseland/>. Besökt: 2020-12-09.

Internetstiftelsen 2018. "Svenskarna och internet". <https://svenskarnaochinternet.se/rapporter/svenskarna-och-internet-2018/allmant-om-internetutvecklingen/98-procent-har-tillgang-till-internet-hemma/>. Hämtad: 2020-12-09.

Mannerfelt, Frida 2020. "Nattvard online? Här är fyra teologiska nej tack och fyra ja". *Kyrkans tidning*. <https://www.kyrkanstidning.se/teologi/nattvard-online-har-ar-fyra-teologiska-nej-tack-och-fyra-ja>. Besökt: 2020-12-13.

Puentedura, Ruben R. 2010. "SAMR and TPCK: Intro to Advanced Practice". http://hippasus.com/resources/sweden2010/SAMR_TPCK_IntroToAdvancedPractice.pdf. Hämtad: 2020-12-08.

Statens medieråd 2019. "Ungar och Medier". <https://statensmedierad.se/download/18.126747f416d00e1ba946903a/1568041620554/Ungar%20och%20medier%202019%20tillganglighetsanpassad.pdf>. Hämtad: 2020-12-05.

Statistiska Centralbyrån, 2020. "Prognos: covid-19 sänker medellivslängden i Sverige i år", <https://www.scb.se/om-scb/nyheter-och-pressemeddelanden/prognos-covid-19-sanker-medellivslangden-i-sverige-i-ar/>. Besökt: 2020-12-08.

Svenska kyrkan 2020. "Digital samtalslösning för familjerådgivning", <https://www.svenskakyrkan.se/nyheter/digital-samtalslosning-for-familjeradgivning>. Besökt: 2020-12-02.

Svenska kyrkan 2020. "Brev från biskop Andreas Holmberg till kyrkoherdarna", <https://www.svenskakyrkan.se/djuro-moja-namdo/brev-fran-biskop-andreas-holmberg>. Besökt: 2020-12-05.

Svenska kyrkan 2020. "Biskoparnas gemensamma uttalande: Vi gör vad vi kan!", <https://via.tt.se/pressemeddelande/biskoparnas-gemensamma-uttalande-vi-gor-vad-vi-kan?-publisherId=3235445&releasId=3287058>. Besökt: 2020-12-02.

BILAGA 1

Material och metod

Nedan beskrivs genomförandet av de två enkätstudier som är underlaget för denna studie, bortfallsanalys och metod för analys av data.

TVÅ ENKÄTSTUDIER

Resultaten av denna studie är baserade på två olika enkätstudier. Den ena är del av ett internationellt ekumeniskt forskningsprojekt, Churches Online in Times of Corona (CONTOC)⁸⁸, den andra är Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar (den interna s.k. kyrkbussen). Båda enkäterna är riktade till kyrkoherdar i Svenska kyrkans församlingar.

CONTOC-studien ställer frågor om digital närvaro i relation till kyrklig praktik under coronapandemins initiala skede, från mars till och med juni 2020. Enkäten bestod av ett fyrtio-tal frågor indelade i fyra större frågeområden: arbetssituation, digitalisering, roller och självbild, samt upplevelse av utsikter, konsekvenser och handlingsbehov framåt (se bilaga 2). Utöver dessa frågor ställdes även bakgrundsfrågor om typ av församling (landsbygd/förort/stad), kön (man/kvinna/annat) och ålder (≤30, 31–40, 41–50, 51–60, 61–70, >70). Enkäten översattes från engelska till svenska av den svenska forskargruppen. Den sändes ut via Svenska kyrkans stiftskanslier sista veckan i juni 2020. Samtidigt distribuerades den till kyrkor i ett femtontal länder.⁸⁹

Enkätfrågorna inom CONTOC-projektet kompletterades med frågor ställda i Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar som kyrkokansliet genomförde under perioden 15 september till 20 oktober 2020. Dessa enkätfrågor behandlade både bredare frågeområden om församlingars omställningar i spåren av pandemin, och mer specifikt om digitala lösningar vid kyrkliga handlingar (se bilaga 3).

88. <https://www.contoc.org/en/contoc-en/>

89. Australien, Brasilien, Danmark, Finland, Ghana, Hong Kong, Namibia, Nederländerna, Schweiz, Singapore, Sydkorea, Sydafrika, Sverige, Storbritannien, Ungern, USA och Österrike. Jämförbarheten mellan länder försvåras dock av att i vissa länder var svarsfrekvensen låg eller att alternativa metoder valts för urval av svaranden.

Även om båda enkäterna är riktade till kyrkoherdar så vet vi inte om det är samma kyrkoherdar som besvarat de båda enkäterna och det finns ingen kodning eller bakgrundsvariabel som gör det möjligt att följa svarande mellan enkäterna. Eftersom enkätfrågorna inte är detsamma i de båda enkäterna kan inga slutsatser om förändring över tid dras, om inte frågor om förändring ställts specifikt i enkäterna.

SVARSFREKVENNS OCH BORTFALL I CONTOC-ENKÄTEN

Samordningen med ett stort antal länder innebar att enkäten gick ut under en tid som var mindre lämplig för svenska förhållanden: midsommar och semester. Därtill var vissa frågor inte helt anpassade till ett svenskt församlingssammanhang eftersom de tagits fram för att passa i flera olika länder och olika typer av kristna samfund. Detta bör ha påverkat svarsfrekvensen, där 252 kyrkoherdar svarade på enkäten (41 procent). Svaren kan inte knytas till specifika församlingar eller pastorat, utan av enkäten framgår endast kyrkoherdarnas ålder och typ av kommun de arbetar i. Utifrån detta kan dock en bortfallsanalys göras i relation till den totala populationen. Av tabell B1 framgår att det inte finns tecken på systematisk skevhet i materialet vad gäller de svarandes ålder eller kön, men viss överrepresentation av kyrkoherdar i landsbygdsförsamlingar bland de svarande. Det bör dock noteras att antalet kyrkoherdar där uppgifter finns för ålder är hämtad från Kyrksam i december 2019 och är något lägre än det totala antalet kyrkoherdar i Svenska kyrkan. Även Svenska kyrkans församlingars fördelning utifrån kommuntyp är hämtad från 2019 års uppgifter. Skillnaden mellan åren är dock marginell och bör inte inverka på resultatet.

TABELL B1. ÖVERSIKT ÖVER BAKGRUNDSFAKTORER SOM STÅR FÖR DET EXTERNA BORTFALLET I CONTOC-ENKÄTEN.

	ANTAL PASTORAT, TOTALT	PROCENT, TOTALT	ANTAL SVARANDE, ENKÄT	ANDEL SVARANDE, ENKÄT	DIFFERENS, PROCENT- ENHETER
KOMMUNTYP (SKR)*					
LANDSBYGD- ELLER PENDLINGSKOMMUN	299	47	159	63	16
FÖRORT (PENDLINGSKOMMUN NÄRA STORSTAD)	88	14	33	13	-1
STORSTAD, STÖRRE STAD, MINDRE STAD, TÄTORT	245	39	60	24	-15
	ANTAL KYRKOHERDAR, TOTALT	PROCENT, TOTALT	ANTAL SVARANDE, ENKÄT	ANDEL SVARANDE, ENKÄT	DIFFERENS, PROCENT- ENHETER
ÅLDER					
31-40	34	6	12	5	-1
41-50	123	23	56	22	-1
51-60	241	44	106	42	-2
61-70	133	24	71	28	4
>70	14	3	7	3	0
TOTALT, KYRKOHERDAR	545	100	252	100	
MAN	332	61	157	62	1
KVINNA	213	39	80	37	-2
ANNAT			1	1	1
TOTALT, KYRKOHERDAR	545	100	252	100	

SVARSFREKVENNS OCH BORTFALL I SVENSKA KYRKANS ÅRLIGA ENKÄT TILL KYRKOHERDAR

Frågorna besvarades av 290 (47 procent) kyrkoherdar. Här finns uppgifter om vilka pastorat/församlingar som besvarat enkäten, vilket ger en god bild av den geografiska spridningen. Inte heller här ses någon systematisk skevhet i hur församlingar i olika kommuntyper är representerade. Däremot skiljer sig svarsfrekvensen mycket mellan olika stift. Detta innebär att om vissa typer av omställning eller hantering av coronapandemin är vanligare i de stift som har låg svarsfrekvens så riskerar denna att bli underrepresenterad i materialet. Lägst svarsfrekvens har Växjö och Härnösands stift, där endast 30 respektive 36 procent av kyrkoherdarna svarade, medan den var nästan dubbelt så hög i Skara och Linköpings stift.

TABELL B2. ÖVERSIKT ÖVER FÖRSAMLINGAR UTIFRÅN KOMMUNTYP I SVENSKA KYRKANS ÅRLIGA ENKÄT TILL KYRKOHERDAR I RELATION TILL DEN TOTALA POPULATIONEN.

	ANTAL PASTORAT, TOTALT	PROCENT, TOTALT	ANTAL SVARANDE, ENKÄT	ANDEL SVARANDE, ENKÄT	DIFFERENS, PROCENT- ENHETER
MINDRE STÄDER/TÄTORTER OCH LANDSBYGDSKOMMUNER	260	41%	111	38%	-3
STORSTÄDER OCH STORSTADS- NÄRA KOMMUNER	126	20%	61	21%	+1
STÖRRE STÄDER OCH KOMMUNER NÄRA STÖRRE STAD	246	39%	118	41%	+2

METOD FÖR ANALYS AV DATA

Denna rapport innefattar både beskrivande och förklarande statistiska analyser. De presenterade resultaten från enkätstudierna innefattar både beskrivande och förklarande statistik. Den beskrivande statistiken ger möjlighet att studera omfattningen av församlingarnas verksamhet utifrån skillnader mellan stads- och landsbygdsförsamlingar. För de resultat som hämtas från CONTOC-studien, redovisas också eventuella skillnader utifrån andra bakgrundsfaktorer såsom kyrkoherdarnas kön, ålder, digitala erfarenhet och inställning till digitala medier. I den förklarande statistiken används i huvudsak logistisk regressionsanalys som gör det möjligt att bedöma vilka faktorer som haft störst inverkan på församlingarnas digitala omställningsarbete. I de fall resultat anges uppdelade på kön, är det enbart de kyrkoherdar som själva anger att de identifierar sig som kvinnor respektive män som ingår i resultaten, medan icke-binära kyrkoherdar inte ingår i resultatet.

Resultat som visar skillnader mellan olika församlingar och kyrkoherdar diskuteras enbart i rapportens löptext om skillnaderna är statistisk signifikanta på 95-procentsnivå. Samtliga skillnader är också kontrollerade med χ^2 -test. Motsvarande principiella hållning gäller vid resultat som handlar om samband eller effekter. I rapportens figurer framkommer både statistiskt signifikanta och ej statistiskt signifikanta skillnader. Kodningen av kyrkoherdarnas enkätsvar har gjorts på motsvarande sätt genom hela rapporten oavsett analysteknik. Svaren har delats upp i de kyrkoherdar som instämmer och de kyrkoherdar som inte instämmer i enkätfrågornas påståenden. Kyrkoherdar som instämmer helt eller delvis i ett påstående har kategoriserats som att de instämmer. Det neutrala mittenalternativet har vi tolkat som att respondenterna inte har instämt i påståendet. I de fall undantag har gjorts från detta tillvägagångssätt framgår det av figurerna och löptexterna.

I figur 10 i rapporten undersöks hur ofta kyrkoherdarna har haft digital självavård under pandemin. Ett additivt index anges i den figuren som har skapats utifrån fem enkätfrågor. Vid indexkonstruktionen har alla variabler vänts och normerats åt samma håll. Cronbachs alpha har använts som mått för att testa frågornas reliabilitet. Enbart frågor som uppvisat minst 0,700 i detta mått, har inkluderats i indexkonstruktionen.

De fem enkätfrågorna som ingår i indexet är:

- » Digital skriftlig, individuell kommunikation (t.ex. Messenger, chatt, e-mail)
- » Digitala individuella samtal med ljud (t.ex. telefon, Whatsapp)
- » Digitala individuella videosamtal (t.ex. Facetime, Skype, Zoom, Teams)
- » Digitala skriftliga gruppsamtal (t.ex. Messenger, chatt, e-mail)
- » Digitala gruppsamtal med video (t.ex. Facetime, Skype, Zoom, Teams)

BILAGA 2

Enkätfrågor CONTOC

Nedan redovisas de frågor som genomfördes under sista veckan i juni till och med 12 juli 2020 inom ramen för det internationella forskningsprojektet Churches Online in Time of Corona. Mer information om det internationella projektet finns på www.contoc.org.

Bakgrundsfaktorer

- » I vilken typ av församling arbetar du?
- » Hur gammal är du?
- » Vilket kön identifierar du dig med?

Arbetsituationen under pandemin

- » Jämför den sammantagna arbetsbelastningen under pandemiperioden med vanlig arbetstid
- » När du tänker på ditt arbete under pandemin, i vilken utsträckning gäller följande uttalanden för dig och din församlings arbete?
 - » Jag använde mer tid för min familj och/eller släktingar
 - » Jag kände mig uppmuntrad att bli kreativ
 - » I denna situation hjälpte min tro eller min andlighet mig särskilt
- » I vilken utsträckning kände du stöd under pandemin från...
 - » Kollegor
 - » Andra anställda i församlingen
 - » Ideella i den direkta arbetsmiljön
 - » Stiftet
 - » Nationell nivå
 - » Kommunikatörsstöd i församlingen

Digitalisering

- » Hur är din personliga erfarenhet av att hantera online-baserad kommunikation?
- » Ser du möjligheter eller utmaningar i användningen av online-baserat kommunikation?
- » Låt oss prata om din online-kommunikation
 - » Jag kommunicerar via social media i mitt yrke
 - » Jag använder social media privat
 - » Jag använder inte social media överhuvudtaget
 - » Min församling har en egen webbplats
 - » Min församling finns på sociala medier (Facebook, Instagram, Youtube etc.)

- » Erbjud din församling digitala former för gudstjänst, andakt och andra samlingar under pandemin? Om så är fallet, vilka.
- » Hur förberedde du/ni i församlingen dessa digitala mötestillfällen?
 - » Frågor ställdes till målgrupp om behov och förväntningar
 - » De digitala formerna utvecklade tillsammans i ett team
 - » Med dessa digitala tjänster ville jag ge individuellt stöd och inspiration
 - » De digitala tjänsterna ska möjliggöra samhörighet och gemenskap
 - » Jag var själv inte involverad i förberedelserna av de digitala mötestillfällena
- » Hur ofta har din församling haft digitala gudstjänster/andakter och andra samlingar under denna tid (mars-juni)?
- » Vilka interaktiva möjligheter har använts vid era digitala mötestillfällen?
- » Har du personligen erbjudit digitala former för gudstjänst/andakter innan reglerna som begränsar större folksamlingar?
- » I vilken mån stämmer följande påstående om de formerna av online-gudstjänster/andakter och andra samlingar ni erbjuder?
 - » Jag har fått en hel del feedback på online-formerna
 - » Baserat på feedback har jag anpassat mina online-gudstjänster/andakter
- » Vilka var orsakerna till att inte erbjuda gudstjänster/andakter och andra samlingar online?
- » Hur upplever du digitala former av gudstjänst, andakt och andra samlingar?
 - » Onlinesändningar/kommunikation når människor som vi annars inte skulle ha någon kontakt med
 - » Onlinesändningar/kommunikation når fler människor än lokala gudstjänster
 - » Med onlinesändningar/kommunikation utesluter vi människor till vilka digitala medier ej är tillgängliga
 - » Onlinesändningar/kommunikation gör det lättare att nå personer med nedsatt rörlighet
 - » Onlinesändningar/kommunikation är en kompletterande tjänst
 - » Onlineformer kan ersätta gemenskapen i gudstjänst/andaktsfirande
- » Hur har personliga självavårdande samtal ägt rum under Covid-19?
- » Hur betygssätter du personligen digital självavård?
 - » Jag avstår digital självavård på grund av bristen på datasäkerhet
- » Hur kontaktades ideella online i din församling?
 - » Vi har inte kontaktat ideella online
- » Vilka möjligheter till undervisning och lärande online erbjuds i din församling under pandemin?

Roll och självbild

- » Hur har din förståelse av tillbedjan förändrats under Covid-19?
 - » Den traditionella gudstjänsten ökade i betydelse för mig
 - » Traditionella former för tillbedjan utmanades
 - » Jag saknade genklngen i församlingen (tex. när jag sjöng)
 - » Jag upptäckte nya former för tillbedjan genom att använda digitala kanaler
 - » Jag lyckades hitta ett autentiskt uttryck för tro i digital kommunikation
 - » I framtiden vill jag erbjuda fler alternativa former för andakt, gudstjänst och bön
- » Hur har de förhindrade eller förändrade gudstjänsterna/andakterna och andra samlingar förändrat din roll som liturg?
 - » Restriktionerna mot gudstjänstfirandet förändrar betydelsen av min roll
 - » Min roll har inte förändrats, bara formen av närvaro
 - » Jag står själv som person mycket i centrum under gudstjänsten online och det gör min roll än viktigare
- » Hur har de förändrade formerna av själavård påverkat din roll som präst?
 - » Jag kunde inte helt leva upp till min roll som präst
 - » Min uppgift som stöd för andra övertogs av deras vänner, bekanta och familj
 - » Jag var inte tillräckligt närvarande i min roll som präst. Vanliga kontakter kunde inte upprätthållas
 - » Min roll som präst har inte förändrats. Jag var fortfarande i intensiv kontakt med människor.
 - » Jag fick än oftare anta rollen som själavårdare
- » Har rollerna som anställd och ideell förändrats under pandemin?
 - » Rollerna har blivit mer differentierade
 - » Ideellas deltagande i församlingens utskott och råd har varit begränsade
 - » Vi har rekryterat ideella online, med vilka vi inte hade någon tidigare kontakt

Utsikter, konsekvenser och handlingsbehov

- » Vill du fortsätta med online-tjänster efter Covid-19?
- » Vad ser du för behov av åtgärder för att kunna tillhandahålla fungerande onlinetjänster?
- » Vilken inverkan har den nuvarande pandemisituationen på möjligheterna att kommunicera tro och nå ut till intresserade?
 - » Jag har kunnat hålla kontakten framförallt med människor jag redan kände
 - » Jag har tagit kontakt med tidigare okända människor genom digitala tjänster
 - » Digitala medier har blivit ett viktigt inslag för att nå nya målgrupper

BILAGA 3

Enkätfrågor Svenska kyrkans årliga enkät 2020

Nedan redovisas de frågor som ställdes 15 september till 20 oktober och som rörde förändringar i församlingslivet i relation till coronapandemin.

- » Har församlingen/pastoratet ställt om eller ställt in befintlig verksamhet och/eller har/har haft särskilda satsningar med anledning av coronapandemin 2020?
 - » Ja, vi har ställt om gudstjänster/andakter/bön
 - » Ja, vi har ställt om övrig befintlig verksamhet och/eller har/har haft särskilda satsningar
 - » Ja, vi har ställt in viss verksamhet
 - » Nej, vi har bedrivit verksamhet som vanligt
- » Finns det riskgruppstillhöriga eller utsatta grupper som ni inte når/bedriver verksamhet för med anledning av coronapandemin?
- » Vilken av nedanstående verksamheter och/eller särskilda satsningar har bedrivits med anledning av coronapandemin 2020?
- » Har församlingen/pastoratet ökad andel frivilliga i sin verksamhet jämfört med innan pandemin?
- » Hur finansieras verksamheten/verksamheterna som är relaterade till coronapandemin?
- » Samverkar ni med några aktörer i arbetet under coronapandemin 2020?
- » Hur har församlingen/pastoratet anpassat kyrkliga handlingar under coronapandemin 2020? (dop, konfirmation, vigsel, begravning)
 - » Ingen anpassning har gjorts
 - » Gudstjänsten har ägt rum utomhus
 - » Gudstjänsten har skjutits upp
 - » Antalet deltagare har begränsats efter folkhälsomyndighetens riktlinjer
 - » Antalet deltagare har begränsats efter egna riktlinjer
 - » Livesändning/inspelning har publicerats på internet

- » Hur har församlingen/pastoratet anpassat gudstjänster under coronapandemin 2020? (dop, konfirmation, vigsel, begravning)
 - » Ingen anpassning har gjorts
 - » Gudstjänsten har ägt rum utomhus
 - » Gudstjänsten har skjutits upp
 - » Antalet deltagare har begränsats efter folkhälsomyndighetens riktlinjer
 - » Antalet deltagare har begränsats efter egna riktlinjer
 - » Livesändning/inspelning har publicerats på internet

- » För att få förståelse för hur gudstjänster har påverkats under Covid-19 undrar vi om ni anpassat nattvarden på något sätt
 - » Nattvardsfirande har ställts in
 - » Bröd och vin delas genom intinktion
 - » Enbart bröd delas
 - » Särkalkar används
 - » Besökarna uppmuntras be om välsignelse
 - » Ingen anpassning har gjorts

Coronapandemin nådde Sverige under vårvintern 2020. Svenska kyrkans devis för att möta pandemin var att "vi ställer inte in, vi ställer om". Svenska kyrkan är den största aktören i det svenska civilsamhället, vars församlingar inkluderar hela Sverige. En del i omställningen var att bidra till det svenska samhället genom det diakonala arbetet. Församlingars arbete innebar att leverera mat och mediciner till riskgrupper och att svara upp gentemot behovet av att möta sorg, oro och de stora existentiella frågorna i pandemins kölvatten. En annan del i omställningen var att hitta nya vägar för gemenskap och verksamhet i församlingslivet då risken för smitta begränsade möjligheten till möten i kyrkobyggnaden. I den omställningen spelade digitala sociala medier en viktig roll.

Denna rapport ger en kritisk belysning av förändringar i församlingsarbetet under coronapandemins första våg, med fokus på användningen av digitala medier. Vad har ställts om och ställts in i spåren av coronapandemin? Vad påverkar det digitala omställningsarbetet i Svenska kyrkan, och vilka konsekvenser har det? Vilka utmaningar och möjligheter finns det i att vara en digital kyrka?

Studien baseras på enkätsvar från kyrkoherdar försommaren och tidig höst 2020. Studien är en del av det internationella och ekumeniska forskningsprojektet Churches Online in Time of Corona (CONTOC), www.contoc.org.

Sara Fransson är fil. dr i statsvetenskap och verksam vid forsknings- och analysenheten vid kyrkokansliet i Uppsala. Stefan Gelfgren är docent i religionssociologi och verksam vid Institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå universitet. Pernilla Jonsson är chef för forsknings- och analysenheten vid kyrkokansliet i Uppsala.